

**OSMANLI TOPLUMUNDA ZİMMÎ KADINLARIN KADI
MAHKEMELERİNİ KULLANMA PRATİĞİ: VIDİN ÖRNEĞİ
(1700-1750)**

Zülfiye KOÇAK*

ÖZ

Günümüzde Bulgaristan’ın kuzey-batısında, Tuna Nehri’nin güney tarafında yer alan Vidin şehri Osmanlı hâkimiyetinde olduğu süre boyunca genellikle serhat şehri konumundaydı. Bu özelliğinden dolayı şehirde yerleşik halkın büyük çoğunluğunu askeri sınıf mensupları oluşturmakta ve Müslüman nüfus ile gayrimüslim nüfus bir arada yaşamaktaydı. Vidin’in bir başka özelliği de Osmanlı egemenliğinde olduğu dönemde tutulmuş çok sayıda şer’iyye sicil defterine sahip olmasıdır.

Bu çalışmada Bulgaristan Arşivi “Nationale Biblioteque”de bulunan ve 1700-1750 yılları arasını kapsayan 12 adet şer’iyye sicili kullanılarak gayrimüslim kadınların evlenme-nikâh, mehir-boşanma, kefalet, vasi ve nafaka tayini, alacak-verecek, miras, alım-satım gibi çeşitli konularda kadı mahkemelerini kullanma pratiklerine örnekler verilerek, Osmanlı toplumunda gayrimüslim kadınların konumu ve cemaat mahkemeleri yerine Kadı mahkemelerini kullanma nedenleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vidin, Zimmî, Kadın, Mahkeme, Osmanlı’da Hukuk.

* Dr. Öğretim Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Bitlis, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-1352-9849, E-mektup: zkocak@beu.edu.tr.

ZÜLFİYE KOÇAK

**PRACTICES OF NON-MUSLIM WOMEN FOR USING THE KADI
COURTS IN THE OTTOMAN SOCIETY:
THE VIDIN EXAMPLE (1700-1750)**

ABSTRACT

The city of Vidin, located in the north-west of Bulgaria and south of the Danube River, was usually a border city during the period under the Ottoman rule. Therefore, majority of the settled population was comprised of military class members and the Muslim population lived together with the non-Muslim population. Another characteristic of Vidin was that it had many *şer'iyye* registers kept during the Ottoman rule.

In this study, 12 *şer'iyye* registers from the Bulgarian Archive "Nationale Biblioteque" covering the years of 1700-1750 were used for putting forth the status of non-Muslim women in the Ottoman society as well as their reasons for using the community courts instead of the kadi courts. For this purpose, variety of cases that had to do with issues of their marriage, bride wealth-divorce, bailment, trustee-assignee and alimony appointment, credit-debt, inheritance, purchase-sale are analyzed.

Keywords: Vidin, Non-Muslim, Female, Court, Ottoman Legal System.

Giriş

Günümüzde Bulgaristan'ın kuzeybatısında yer alan Vidin şehri, M.Ö. I. yüzyılda Tuna Nehri'nin sağ tarafında Romalılar tarafından kurulmuştu. Müslümanların Vidin olarak andığı şehri Bulgarlar bir kale mahiyetine büründürmüşlerdi.¹ Sınır şehri olması nedeniyle XII.-XIV. yüzyıllar arasında sıklıkla el değiştirmiş, bazen Bizans ile Macaristan bazen de Bulgar ve Sırp'ların eline geçmişti.² 1371 yılında Bulgar Çarı Aleksandır ölünce oğlu İvan Sratsimir Vidin Bulgar Çarlığı'nı kurmuş, bu çarlık 1396 yılına kadar

¹ William V. Herbert, *The Chronicles of a Virgin Fortress Being Some Unrecorded Chapters of Turkish and Bulgarian History*, Osgood, McIlvaine & Co., London 1896, s. 2.

² *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Vol. 3, (ed.) Alexander P. Kazhdan, New York-Oxford 1991, s. 2166; Hakan Karagöz, "Venedik (1716) ve Habsburg (1716-1717) Seferlerinde Vidin Şehrinin Askeri ve Lojistik Önemi", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 30/2, 2013, s. 84.

OSMANLI TOPLUMUNDA ZİMMÎ KADINLARIN KADI MAHKEMELERİNİ
KULLANMA PRATIĞİ: VIDİN ÖRNEĞİ (1700-1750)

varlığını korumuştur.³ Bu dönemde Vidin önemli bir liman ve ticaret merkezi olma özelliğini kazanmıştır.⁴

1388 yılında Vidin Çarlığı'nın Osmanlı vasallığını kabul etmesiyle buraya ilk Türk yerleşimi başlamıştı.⁵ İlk yerleşimin ardından Osmanlı orduları 1394'te Niğbolu ve Silistre'yi ele geçirinca bu kez Haçlılar, Sratsimir'in desteğiyle Vidin'e girerek buradaki Türk birliğini imha etmişlerdi.⁶ 1396 Niğbolu Savaşı'ndan sonra Osmanlı orduları, Sratsimir'in hâkimiyet bölgesini ele geçirmiş,⁷ böylece Vidin şehri Niğbolu, Silistre ve Zıştovi gibi Tuna kaleleriyle Osmanlı egemenliğine geçmişti. Bu egemenlik Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki ve bölgedeki siyasi ve askeri durumu güçlendirmişti. Ancak Vidin 1444 yılında Janos Hunyadi liderliğindeki Haçlı birliklerince yakılmış, bundan sonra toparlanması zaman almıştı.⁸

Osmanlıların, Macaristan'ı fethedip Tuna kaptanlığını⁹ kurmasıyla Vidin'in önemi giderek artmıştı.¹⁰ 1598 yılında Eflak Voyvodası Mihai'nin, Vidin civarında Osmanlı ordusunu yenip şehirdeki bütün evleri yakmasından sonra Vidin adeta yeniden inşa edilmişti.¹¹ 1622 tarihinde Vidin'i ziyaret eden Evliya Çelebi burada 19 Müslüman, 4 Hıristiyan, 1 Yahudi mahallesi ile 24

³ Ayşe Kayapınar, "İki Balkan Şehri Tırnova ve Vidin'de Türkler (Bulgar Çarlığından Osmanlı İmparatorluğuna)", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2/9, 2004, s. 118-119.

⁴ Nagehan Üstündağ, "Osmanlı'da 'Şehir' ve Şehri Geliştiren Unsurlardan Biri Olarak Ayanlar: Vidin ve Rusçuk Örneği (18. Yüzyıl)", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2/2005, s. 161.

⁵ Kayapınar, *a.g.m.*, s. 124-125.

⁶ Feridun Emecen, "Niğbolu Savaşı", *DİA*, Cilt 33, İstanbul 2007, s. 90.

⁷ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 4, TTK Yay, Ankara 1989, s. 282; Nicola Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, (çev.) Nilüfer Epçeli, Cilt 1, Yeditepe Yay., İstanbul 2009, s. 270; Rossitsa Gradeva, "Between Hinterland and Frontier: Ottoman Vidin, Fifteenth to Eighteenth Centuries",

https://www.academia.edu/241051/Between_Hinterland_and_Frontier_Ottoman_Vidin_Fifteenth_to_EighteenthCenturies, (20.12.17), s. 331.

⁸ Karagöz, *a.g.m.*, s. 84-85; Machiel Kiel, "Vidin", *DİA*, Cilt 43, İstanbul, 2013, s. 104; *The Oxford Dictionary of Byzantium*, s. 2166.

⁹ Mustafa Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi Resimli Haritalı*, C. III, TTK Yay, Ankara 2011, s. 1541-1515; J. W. Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. 2 (çev.) Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yay., İstanbul 2011, s. 58.

¹⁰ Gradeva, *a.g.m.*, s. 331.

¹¹ Kiel, *a.g.m.*, s. 104.

ZÜLFİYE KOÇAK

camii ve mescit, 7 medrese, 11 sıbyan mektebi, 7 tekke, 3 han, 2 hamam ve 4700 ev bulunduğu bilgisini vermektedir.¹²

II. Viyana Kuşatması ile başlayıp Avrupa’da Büyük Türk Savaşları (1683-1699) olarak adlandırılan muharebelerde Habsburglar Budin, Belgrad ve Niş’ten sonra 13 Ekim 1689’da Vidin’i almış, Edirne’yi tehdit etmeye başlamışlardı.¹³ Fakat kısa süre sonra Osmanlı kara ordusuyla Tuna donanması Vidin’i geri almayı başarmıştı. 1699 Karlofça Antlaşması ile Tuna ve Sava nehirleri Habsburglar ile Osmanlılar arasında sınır olmuştu.¹⁴

1718 tarihli Pasarofça Antlaşması ile Vidin sancağının kuzeybatısı ve Kuzey Sırbistan Habsburg egemenliğine geçince Vidin üzerindeki baskı artmış bu baskı 1739 Belgrad Antlaşması ile sona ermişti.¹⁵ Antlaşma ile Tuna savunma hattı yeniden kurulmuş olmasına rağmen Habsburglar ile mücadeleler XVIII. yüzyıl boyunca devam etmişti. Karşılıklı amansız mücadeleler sırasında Vidin şehri Osmanlılar açısından birinci derece serhat şehri olma özelliğini sürdürmüş ve XVIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren *Darü’l-cihad ve’l-mücahidin* olarak anılmıştı.¹⁶

Çalışmamıza konu olan Vidin’in bir başka özelliği XVIII. yüzyılda tutulmuş çok sayıda şer’iyye siciline sahip olması ve sicillerin büyük kısmının günümüze kadar korunmasıdır. Bulgaristan Millî Kütüphanesi’nde 1698-1869 yılları arasını kapsayan toplam 68 adet Vidin şer’iyye sicil defteri bulunmaktadır.¹⁷ Ancak bu araştırmada 1700-1750 tarihleri arasını kapsayan 12 adet defter gözden geçirilmiş ve gayrimüslim kadınlara ait kayıtlar tespit edilmiştir. Tespit edilen bu kayıtlara dayanarak gayrimüslim kadınların kadı mahkemelerini neden, nasıl ve hangi konularda kullandıkları örneklerle ele alınmıştır.

¹² *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (haz.) Seyit Ali Kahraman, 6/1, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2010, s. 214.

¹³ Karagöz, *a.g.m.*, s. 86.

¹⁴ Halil İnalçık, “Türkler ve Balkanlar”, *Bal-Tam Türklük Bilgisi III*, Prizren 2005, s. 24; Kiel, *a.g.m.*, s. 105.

¹⁵ Kiel, *a.g.m.*, s. 105.

¹⁶ Hava Selçuk “Vidin’de Toplumsal Hayat: 13 Numaralı Şer’iyye Siciline Göre (1698-1699)” *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 4/14, s. 32; Hava Selçuk, *Tuna Boyunda Bir Osmanlı Kenti Vidin (XIX Yüzyıl)*, Çizgi Kitapevi, Konya 2013, s. 28.

¹⁷ Yücel Özkaya, “Sofya’da Millî Kütüphane “National Biblioteque”deki Şer’iyye Sicilleri” *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 13 (24), s. 28-29.

OSMANLI TOPLUMUNDA ZİMMÎ KADINLARIN KADI MAHKEMELERİNİ
KULLANMA PRATIĞİ: VİDİN ÖRNEĞİ (1700-1750)

I- Osmanlı Kadını Hakkında Yapılan Çalışmalar

Batı'da 1960'lı yılların sonunda ivme kazanan İkinci Dalga Feminist Hareket'in etkisiyle kadınların politik, toplumsal ve tarihsel aktörler olarak görünürlüğünü sağlayacak bilgiler üretilmeye başlanmıştır.¹⁸ Feminist kuramın toplumsal tarih çalışmaları ile kesişmesinden sonra kadınların toplum içerisindeki yeri ve önemini konu edinen birçok çalışma yapılmıştır.¹⁹ Osmanlı kadınına dair çalışmalar, 1970'li yıllara denk gelmektedir. Bu dönemdeki öncü isim XVII. yüzyıl Kayseri kadı sicillerine dayanarak yaptığı çalışmalarda bir Osmanlı kadın modeli çizmeye çalışan Ronald Jennings'dir.²⁰ Jennings'den sonra Haim Gerber,²¹ Abraham Marcus,²² Judith Tucker²³ ve Suraiya Faroqhi²⁴ bu alandaki çalışmaları devam ettirmişlerdir.

Osmanlı yönetimindeki Balkan şehirlerinde yaşayan zimmî kadınları konu alan çalışmalar da son zamanlarda oldukça artmış durumdadır. Bu konudaki en kapsamlı çalışma Amila Buturović ve İrvin Cemil Schick tarafından derlenen *Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları: Toplumsal Cinsiyet, Kültür, Tarih* adlı çalışmadır. Çalışmada Osmanlı yönetiminde bulunan değişik Balkan şehirlerinde yaşayan kadınların aile, toplum ve hukuksal hayatları örnekler verilerek geniş bir perspektiften 12 farklı makale

¹⁸ İlkay Yılmaz, "Osmanlı Kadın Tarihine Dair Bir Kaç Not", *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 10/2012/I, s. 62.

¹⁹ Fatma Müge Göçek ve Mark David Baer, "18. Yüzyılda Galata Kadı Sicillerinde Osmanlı Kadınlarının Toplumsal Sınırları", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, (çev.) Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yay., İstanbul 2000, s. 48.

²⁰ Ronald Jennings, "Loans and Credit in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri", *JESHO*, 16 (2-3), 1973, s.168-216; Ronald Jennings, "Women in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri", *JESHO*, 18 (1), 1975, s. 53-114; Ronald Jennings, "Zimmis (Non-Muslims) in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri", *JESHO*, 21 (3), 1978, s. 225-293; Ronald Jennings, "The Legal Position of Women in Kayseri, A Large Ottoman City, 1590-1630", *International Journal of Women's Studies*, Vol. 3, 1980, s. 559-582.

²¹ Haim Gerber, "Social and Economic Position of Women in an Ottoman City, Bursa, 1600-1700", *International Journal of Middle East Studies*, 12 (3), s. 231-244.

²² Abraham Marcus, "Men, Women and Property: Dealers in Real Estate in 18th Century Aleppo", *JESHO*, 26/2, 1983, s. 137-163.

²³ Judith Tucker, *Women in Nineteenth Century Egypt*, Cambridge 1985.

²⁴ Suraiya Faroqhi, *Men of Modest Substance: House Owners and House Property in Seventeenth Century Ankara and Kayseri*, Cambridge 1987.

ZÜLFİYE KOÇAK

ile anlatılmıştır.²⁵ Rossitsa Gradeva XVII. yüzyıl Sofya sicillerini kullanarak zimmîlerin neden kadı mahkemelerini kullandıklarını sorgularken,²⁶ Svetlana Ivanova, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Hıristiyan Rumeli kadınlarının aile hukuku meselelerinde İslâm hukuku kurallarından nasıl faydalandıklarını irdelemiştir.²⁷ Aynı yazar, XV. ve XIX. yüzyılda Bulgaristan'daki evlenme ve boşanma konularını bir başka çalışmasında ele almıştır.²⁸ Sophia Laiou ise XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Rum cemaatine mensup kadınların yerel dinsel ve toplumsal yapıyla ters düşmekten korkmadan kadı mahkemelerini kullandıklarını ve gerektiğinde kolayca din değiştirdiklerini ifade etmiştir.²⁹ Balkan şehirlerinde yaşayan zimmî kadınlarla ilgili Hava Selçuk,³⁰ Meryem Kaçan Erdoğan³¹ ve İbrahim Etem Çakır'ın³² da çalışmaları bulunmaktadır.

İslâm ülkesinde Müslümanlarla beraber yaşayan, kendisine güvence verilen, koruma altına alınan başka din mensuplarına zimmî denilmektedir.³³ Gayrimüslimlerin yaşadığı yer Müslümanların eline geçtiğinde gayrimüslimler ya yaşadıkları yeri terk ederler ya da Müslümanlarla İslam hukukunun kurallarına uymayı ve cizye vergisi ödemeyi içeren zimmet antlaşması yaparak buldukları yerlerde kalmaya devam ederlerdi.³⁴ Osmanlı hukuku açısından zimmîler, İslâm devletinin mensupları olarak

²⁵ *Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları: Toplumsal Cinsiyet, Kültür, Tarih*, (der.) Amila Buturović - İrvın Cemil Schick, (çev.) Güliz Erginsoy, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 1999.

²⁶ Rossitsa Gradeva, "Orthodox Christians in the Kadi Courts: The Practice of the Sofia Sheriat Court, Seventeenth Century", *Islamic Law and Society*, 4 (1), 1997, s. 37-69.

²⁷ Svetlana Ivanova, "Hristiyan Rumeli Kadınları Evlilik Sorunları ve Kadı Sicilleri (17. ve 18. Yüzyıllar)", *Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları: Toplumsal Cinsiyet, Kültür, Tarih*, (der.) Amila Buturovic - İrvın Cemil Shick, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 1999, s. 163-209.

²⁸ Svetlana Ivanova, "Marriage and Divorce in the Bulgarian Lands (XV-XIX c.)", *Bulgarian Historical Review*, 2 (3), 1993, s. 49-83.

²⁹ Sophia Laiou "Osmanlı Dünyasında Hıristiyan Kadınlar: Rum Cemaatinin Şer'iyeye Mahkemelerinde Açtıkları Kişilerarası Davalar ve Aile Davaları (17-18. Yüzyıllar)", *Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları Toplumsal Cinsiyet, Kültür, Tarih*, (der.) Amila Buturovic – İrvın Cemil Shick, İstanbul Bilgi Üniv. Yay., İstanbul 1999, s. 253-280.

³⁰ Selçuk, *a.g.m.*, s. 27-46.

³¹ Meryem Kaçan Erdoğan, "1166-1167/1752-1754 Tarihli (R 37 Numaralı) Rusçuk Şer'iyeye Sicili'nin Tanıtımı ve Fihristi", *Osmanlı İdaresinde Bir Balkan Şehri Rusçuk*, (ed.) Meral Bayrak, İstanbul 2011, s. 443-478.

³² İbrahim Etem Çakır, "Zimmî Kadınlar Kadı Mahkemesinde: Sofya XVII. Yüzyıl", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 21/2014, s. 41-66.

³³ Mustafa Fayda, "Zimmî", *DİA*, Cilt 44, İstanbul 2013, s. 428.

³⁴ M. Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, Beta Yay., İstanbul 2013, s. 141.

OSMANLI TOPLUMUNDA ZİMMÎ KADINLARIN KADI MAHKEMELERİNİ
KULLANMA PRATIĞİ: VİDİN ÖRNEĞİ (1700-1750)

kabul edilmiş ve kuruluştan itibaren İslâm hukuku prensiplerine göre yönetilmişlerdi.³⁵

Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslimlerin kadı mahkemelerini aktif olarak kullandıkları görülmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalarda zimmîlerin kadı mahkemelerini neden tercih ettiklerine dair farklı yorumlar mevcuttur. Jennings, zimmîlerin kadı mahkemelerini kullanma zorunlulukları olmadığı halde sıklıkla kadı mahkemelerini kullandıklarını ifade etmiş bunun nedenini ise zimmîlerin, kendi cemaatlerinin iç yargı vasıtalarını beğenmemelerine bağlamıştır.³⁶ Rossitsa Gradeva, Balkanlarda XVI. ile XVIII. yüzyıllar arasında birçok Hıristiyan'ın kendi din adamlarının karşı çıkmalarına rağmen işleyişin kolaylığından ve mahkeme harçlarının ucuzluğundan kadı mahkemelerini tercih ettiğini ifade etmektedir.³⁷ M. Macit Kenanoğlu gayrimüslimlerin kadı mahkemelerini kullanma nedenini başvurulacak başka bir merciin yokluğu olarak izah ederken,³⁸ Feridun Emecen Manisa Yahudilerini konu alan çalışmasında bu durumu kadının güvenilir olarak görülmesiyle açıklamaktadır.³⁹ Yavuz Ercan ise kadı mahkemelerinde duruşma sırasında Müslümanlarla gayrimüslimlerin eşit muamele görmesini, zimmîlerin büyük bir kolaylıkla ve istedikleri zaman Müslümanları mahkemeye verme haklarına sahip olmalarını kadı mahkemelerini kullanma nedenleri arasında saymaktadır.⁴⁰

II- Kadı Mahkemelerinde Gayri Müslim Kadınların Temsiliyet Hakkı

Zimmî kadınlar bizzat kendileri mahkemeye başvurdukları gibi vekilleri aracılığıyla da temsil haklarını kullanabilmekteydiler. Zimmî kadınların neden mahkemeye gidemedikleri ve vekiller aracılığıyla davalarını çözmeye çalıştıklarına dair belgelerde herhangi bir bilgi yer almasa da

³⁵ M. Macit Kenanoğlu, "Osmanlılar'da Zimmî", *DİA*, Cilt 44, İstanbul 2013, s. 438.

³⁶ Jennings, "Zimmis in Early 17th Century", s. 271; Jennings, gayrimüslimlerin Kayseri nüfusunun %22'sini oluşturduğunu ve mahkeme davalarının hepsi dikkate alındığında gayrimüslimlerle ilgili dava oranlarının %25 olduğunu yazmaktadır. Bkz. Jennings, "Loans and Credit in Early 17th Century", s. 181.

³⁷ Gradeva, "Orthodox Christians in the Kadi Courts", s. 37-58.

³⁸ M. Macit Kenanoğlu, "İslam-Osmanlı Hukukunda Zimmîler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3 (5), Bilim Sanat Vakfı Yay., İstanbul 2005, s. 566.

³⁹ Feridun Emecen, *Unutulmuş Bir Cemaat: Manisa Yahudileri*, Eren Yay., İstanbul 1997, s. 53.

⁴⁰ Yavuz Ercan, *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler, Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukuki Durumları*, Ankara 2001, s. 248.

ZÜLFİYE KOÇAK

muhtemelen mahkemeye olan fizikî uzaklık ve toplumsal cinsiyet algısı bu durumun en önemli nedenleriydi. Bu türden fiziki ve toplumsal kısıtlamalara rağmen Vidin şehrinde yaşayan zimmî kadınlar, kadı mahkemelerinde vekil aracılığıyla temsil haklarını kullanmada herhangi bir hukuksal kısıtlamayla karşılaşmamışlar, vekil aracılığıyla hukukî meselelerini rahatlıkla çözebilmişlerdir. Dava kayıtlarında vekille temsil edilme durumu, davacı ve davalının ifadelerinden önce özellikle belirtilmiştir.

Vidin şehrinde yaşayan zimmî kadınlar kadı mahkemelerini kullanırken daha ziyade alacak verecek,⁴¹ alım-satım⁴² ve miras⁴³ konularında vekil kullanmışlardı. 26 Şubat 1730 tarihinde Agora binti Kostantin, vekili Trandofil aracılığıyla mahkemeye başvurmuş, Rumeli'de sakin iken Vidin'e ticaret için gelen ve burada ölen oğlu Yorgaki'nin mallarından hissesi olan 807 kuruşu almıştı.⁴⁴ Yine 15 Nisan 1721 tarihinde Şeyh Ahmed Mahallesinden Afife ve Roksanda adlı iki kız kardeş, vekilleri Mileron aracılığıyla mahkemeye başvurmuş ve aynı mahallede bulunan evlerini vezir Mehmed Paşa'nın kapı kethüdası Mehmed Ağa'ya 110 kuruşa satmışlardı.⁴⁵ Vidin'de yaşayan zimmî kadınlar, Kadı mahkemesinde çoğunlukla babaları,⁴⁶ kardeşleri,⁴⁷ oğulları⁴⁸ ve kocaları⁴⁹ tarafından temsil edilirlerken bazen de yukarıdaki davalarda olduğu gibi yabancı birileri tarafından da temsil edilmişlerdi. Kadınların kan bağı olan kişiler ve eşleri aracılığıyla temsil edilme eğilimleri muhtemelen o kişilere duyulan güven ile alakalıdır.

Vidin'de yaşayan zimmî kadınlar bir vekil olmaksızın da Kadı mahkemesini rahatlıkla kullanabilmişlerdi. 2 Ocak 1721 tarihinde Ayşe adlı Müslüman kadın vekili Mehmed bin Halil aracılığıyla mahkemeye başvurarak Abdullah Ağa'dan 230 kuruş alacağını talep ederken,⁵⁰ 25 Nisan 1154 tarihinde Mariya adlı Hıristiyan kadın mahkemeye bizzat gitmiş ve Kostantin veled-i Lepol ile Dobre veled-i Bone'den 68 zolata borcunu talep

⁴¹ VŞS. 14. 3/2.

⁴² VŞS. 8. 52/3; VŞS. 10. 28/1; VŞS. 14. 58/2; VŞS. 60. 65/5; VŞS. 161a. 61/1; VŞS. 161a. 61/2.

⁴³ VŞS. 14. 43/2; VŞS. 60. 5/1.

⁴⁴ VŞS. 10. 28/1.

⁴⁵ VŞS. 8. 52/3.

⁴⁶ VŞS. 14. 3/3.

⁴⁷ VŞS. 60. 65/5.

⁴⁸ VŞS. 161a. 61/2.

⁴⁹ VŞS. 161a. 61/1.

⁵⁰ VŞS. 8. 46/1.

OSMANLI TOPLUMUNDA ZİMMÎ KADINLARIN KADI MAHKEMELERİNİ
KULLANMA PRATIĞİ: VİDİN ÖRNEĞİ (1700-1750)

etmişti.⁵¹ Bu davaların ikisinde de davacıların kadın olmaları, Vidin’de yaşamaları ve dava konularının benzer olmasına rağmen Müslüman Ayşe’nin vekil aracılığıyla zimmî Mariya’nın ise vekil olmaksızın mahkemeye başvurması dikkat çekicidir. İncelenen defterlerde buna benzer çok sayıda örnek mevcuttur. Bu durum Müslüman kadınların inanışlarından dolayı kamusal alanda fazla görünür olmak istemedikleri fikrini akla getirmektedir.

Vidin mahkemesinde ister vekil aracılığıyla ister doğrudan başvuran zimmî kadınlar, hukuki temsiliyet konusunda Müslüman kadınlarla eşit haklara sahip olmuşlardır. Müslüman kadınlar daha ziyade vekil aracılığıyla mahkemeleri kullanırken zimmî kadınlar bu yöntemi daha az kullanmışlardır. Burada özellikle belirtmek gerekir ki, mahkeme açısından kişilerin nasıl temsil edildiklerinden ziyade davaya konu olan olaydaki rolleri önemli olmuştur.

III- Evlenme ve Nikah Davaları

Evlilik kadın ve erkek arasında var olan ilişkiyi meşrulaştırın toplumsal bir olaydır. Toplumsal olması, hem iki kişi arasındaki ilişkinin toplum tarafından kabul edilmesi hem de kurumsallaşın bir ilişkinin toplumun en temel birimi olarak öne çıkmasıyla ilgiliydi.⁵² Evlilik, İslâm dininde bazı durumlarda ibadet olarak görülmüş olsa da İslâm hukuku açısından dinî bir akit olarak kabul edilmemiştir. İslâm terminolojisinde nikâh ise, şer’an aranan şartlar çerçevesinde aralarında evlenme engeli bulunmayan bir erkekle bir kadının hayatlarını geçici olmaksızın birleştirmelerini sağlayan akdi ve bu yolla eşler arasındaki evlilik ilişkisini ifade etmektedir. İslâm hukukunda nikâh akdinin din adamı veya başka bir kimsenin huzurunda kıyılması ya da dini merasim gerektirmesi gibi bir zorunluluk yoktur.⁵³ Bu izahata göre, evliliğin gizli de gerçekleşebileceği anlamı çıkarılmamalıdır. İslâm hukukunda, insanlar arasında gerçekleşen sosyal ilişkiler ve sözleşmeler bütünüyle şahitlik esasına dayanmaktadır. Buna bağlı olarak, evlilik akdinde de şahitlik ve ilân etme temel esastır.

⁵¹ VŞS. 9. 13/1.

⁵² İlber Ortaylı, “Osmanlı Toplumunda Ailenin Yeri”, *Türkiye Aile Ansiklopedisi I*, Ankara 1991, s. 74.

⁵³ Fahrettin Atar, “Nikâh”, *DİA*, Cilt 33, İstanbul 2007, s. 112-114; M. Akif Aydın, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul 1985, s. 12.

ZÜLFİYE KOÇAK

Osmanlı toplumunun bir parçası olan gayrimüslimlerin nikah işleri ruhani liderleri tarafından yapılmaktaydı.⁵⁴ Ortodoks kilisesi, aile ve evlilik konularında Roma hukuku ilkelerini esas almış ve bu işleri piskoposluklar aracılığıyla yürütmüştür. Ayrıca kilise, evliliği hem hukuki hem de dini bir kurum olarak gördüğünden çok eşliliğe ve ard arda yapılan üçten fazla evliliğe kesinlikle izin vermemiştir. Bundan dolayıdır ki IX. yüzyıldan sonra Bulgaristan'da kilise düğünü neredeyse zorunlu hale getirilmişti. XV. ve XVIII. yüzyıllarda Balkanlar'da oldukça etkili olan Ortodoks kilisesi, evlenecek kişilerden piskoposdan *vula* adı verilen özel evlilik izni almalarını zorunlu kılmış ayrıca yedinci dereceye kadar kan akrabalığı veya himaye yoluyla yapılan evlilikleri yasaklamıştı. Bölgesel farklılıklara rağmen, Hıristiyan Bulgarlar'ın örf ve evlilik konusunda belirli bir standartları vardı.⁵⁵

Vidin şehrinde yaşayan Müslüman ve zimmî kadınların evlilik konusunda Kadı mahkemelerini yoğun kullanmadıkları belgelerden anlaşılmaktadır. Ancak çok sık olmasa da kadınlar muhtemel bir boşanma durumunda hak elde etmeyi garantilemek amacıyla evlenirken de Kadı mahkemelerini kullanmışlardı. Evlenirken mahkemeye gidip evliliği tescil ettirme kimi zaman bizzat kadınlar tarafından, kimi zaman erkekler tarafından kimi zaman da çiftler tarafından gerçekleştirilmişti. Örneğin 2 Ağustos 1707 tarihinde Vidin varoşunda yaşayan Oğrine kendisi mahkemeye giderek İstonyan ile 4 kuruş karşılığında nikahlandığını kayıt altına aldırırken,⁵⁶ 16 Mayıs 1731 tarihinde Hristo benzer bir işlem gerçekleştirmişti. Hristo mahkemede 300 akçe mehr-i müeccel ile Viko ile evlendiğini Ömer Ağa bin Abdullah ve Radulo veled-i Dimitri şahitliğinde tescil ettirmişti.⁵⁷ Hristo'nun neden bu işlemi yaptığı kayıtlara yansımamış olsa da bu Viko'nun isteği ya da dayatması olabilirdi. Viko eğer evliliği kötü gider ve boşanma durumu gündeme gelirse Müslüman kadınların sahip olduğu mehir hakkına sahip olmak istemiş olabilirdi. 14 Mart 1731 tarihinde "*En-nâkih Mitra veled-i İstano, el-menkûh Buyane binti İstan, mehir-i mü'eccel 1000*" şeklinde bir ifade kayıtlara geçmişti.⁵⁸ Bu kayıttan taraflardan kimin durumu tescil ettirdiği anlaşılmasa da büyük olasılıkla çiftler birlikte bunu yapmışlardı. 11 Eylül 1732 tarihinde ise Mihail ile Jivane birlikte mahkemeye gitmiş ve 1200

⁵⁴ M. Macit Kenanoğlu, *Osmanlı Millet Sistemi Mit ve Gerçek*, Klasik Yay., İstanbul 2012, s. 245.

⁵⁵ Ivanova, "Marriage and Divorce", s. 51; Ivanova, "Hıristiyan Rumeli Kadınları Evlilik Sorunları", s. 165-167.

⁵⁶ VŞS. 38. 93/3.

⁵⁷ VŞS. 10. 1/5.

⁵⁸ VŞS. 10. 121/5.

OSMANLI TOPLUMUNDA ZİMMÎ KADINLARIN KADI MAHKEMELERİNİ
KULLANMA PRATIĞİ: VİDİN ÖRNEĞİ (1700-1750)

kuruş mehir-i müeccel ile nikâhlandıklarını, bu duruma El-hac Hasan Efendi ile Muhzır İbrahim Çelebi'nin de şahitlik ettiklerini söyleyerek evliliklerini tescil ettirmişlerdi.⁵⁹ 7 Ağustos 1718 tarihinde Nasuh Beşe bin Osman, Debbağ Pervane Mahallesi imamına bir mektup yazarak aynı mahallede yaşayıp bıkır-i baliğa (ergen) olan Dimitre binti Yuvan ile evlenmek istediğini söylemiş ve “*herhangi bir mani '-i şer' iyye yoğ ise bizi akd-ı nikâh idesiz*” demişti.⁶⁰ Nasuh'un Dimitre ile evlenip evlenmediği kayda geçmemiş olsa da İslâm hukukuna göre Müslüman bir erkeğin gayrimüslim bir kadınla evlenmesinde bir engel olmadığı bilgisinden hareketle bu çiftin evlenmiş olduklarını söyleyebiliriz. Nasuh bu izni isterken, ya evliliğini devletin resmi görevlisi statüsünde bulunan mahalle imamına onaylatıp olası mahalle baskısından kurtulmayı hedeflemiş ya da evlendiği kadının İslâm hukukuna göre elde ettiği hakları mahkemede onaylatmak istemişti.

Osmanlı idaresinde yaşayan zimmî kadınların evlilik akitleri için Kadı mahkemelerini kullanma nedenlerinin başında kilisenin evlilik konusunda koyduğu katı kurallar vardı.⁶¹ Kadı mahkemelerinde evlilik sözleşmesi yaptırmanın kilise nikahlarına göre hem daha pratik hem de daha az maliyetli olması da etken olarak görülmektedir.⁶² Ayrıca Bulgar köylerinde rahip sayısının azlığından nikah kıydıramayan zimmîlerin kadı mahkemelerini tercih ettikleri de ileri sürülmüştür.⁶³

İncelenen belgeler içerisinde 10 Mart 1733 tarihli Vidin kadısına yazılan bir hüküm dikkat çekicidir. Bu hüküm İstanbul'da Rum Patriği olan Ermeniyan adlı rahibin Divân-ı Hümâyûna arzuhal sunması üzerine kaleme alınmıştı. Hükümde Vidin'de sakin olan papaz, keşiş ve zimmîlerin üzerlerine edası lazım gelen vergiler ile birinci, ikinci ve üçüncü nikahlarında vermekte oldukları rüsumları kanun-u kâdim üzere ödemeleri, vergilerini metropolitleri olan Kolinikos adlı rahibe ödeyip dışardan kimseyi bu işe karıştırmamaları istenmişti. Ayrıca zimmîlerin avret boşadığında ya da aldığı metropolite müracaat etmeleri, akd-i nikâh veya fesh-i nikâh için kiliselerin istedikleri yemin ve aforoz tabir olunan kâğıtların metropolitinden alınması gerekliliğinin altı özellikle çizilmişti.⁶⁴ Böyle bir hükmün yazılma nedeni XVII. yüzyılın ortasından XVIII. yüzyılın sonuna kadar Balkan şehirlerinde zimmîler için

⁵⁹ VŞS. 42. 108/6.

⁶⁰ VŞS. 161a. 159/1.

⁶¹ Ivanova, “Hristiyan Rumeli Kadınları Evlilik Sorunları”, s. 186; Laiou, *a.g.m.*, s. 260.

⁶² Gradeva, “Orthodox Christians in the Kadi Courts”, s. 54.

⁶³ Ivanova, “Hristiyan Rumeli Kadınları Evlilik Sorunları”, s. 177.

⁶⁴ VŞS. 42. 77/78.

ZÜLFİYE KOÇAK

kadı mahkemelerinin oldukça yoğun kullanılmasından Hristiyan din adamlarının duyduğu rahatsızlıktı. Belirtilen dönemlerde gelen talepler üzerine Rumeli’de yeni kadılıkların açılması alt rütbeden kadılar arasında yolsuzlukların artmasına neden olmuştu. Kısıtlı bir süre yapacakları görevlere atanmayı uzun süre bekleyen kadılar, daha fazla gelir elde etmek için zimmîleri gözlerine kestirip Osmanlı mahkemesini kullanmaları yönünde çaba sarf etmişlerdi. Bu durum yerel piskoposların faaliyet alanını daraltırken mali gelirlerini de azaltmıştı.⁶⁵ Bu işleyişten rahatsız olan yerel piskoposlar meseleyi İstanbul patriğine, İstanbul patriği de merkezi hükümete yazmış, merkezi hükümet de durumu Vidin kadısına yazarak çözüm üretmeye çalışmıştı.

IV- Mehir ve Boşanma Davaları

Mehir kadına evlilik esnasında ödenen para veya malı ifade etmektedir.⁶⁶ Boşanma ya da kocanın ölümü halinde kadın için sigorta işlevi gören mehirin tasarruf hakkı tamamen kadına bırakılmıştır. Erkek ancak kadının rızası dâhilinde mehirden istifade edebilirdi.⁶⁷ Mehir peşin ödenebileceği gibi bir kısmı daha sonraya da ertelenebilirdi. Mehirin peşin ödenen kısmına *mehr-i muaccel* daha sonra ödenen kısmına ise *mehr-i müeccel* denilmektedir.⁶⁸ 3 Eylül 1738 tarihinde Ahmed bin Ali mahkemeye gitmiş ve karısının İslâm dinini kabul ettiğini söyleyerek mehrinin 1300 kuruş olduğunu kaydettirmişti.⁶⁹ Ahmed zimmî bir kadın ile evlenmişti ancak evlilikleri devam ederken karısı İslâm dinini kabul edip Havva adını almıştı. Ahmed’in bahsi geçen 1300 kuruşluk mehri karısına ilk evlendirdiklerinde mi yoksa karısının İslâm dinine geçmesinden sonra mı verdiği bilgisine sahip olmasak da İslâm hukukunda Müslüman bir erkekle evlenen zimmî kadının da mehir hakkı olduğu bilgisinden⁷⁰ hareketle Ahmed’in karısına mehri ilk evlendiklerinde vermiş olduğunu söyleyebiliriz.

İncelenen kadı sicillerinde mehirle alakalı kayıtlar çoğunlukla boşanma ve miras ile ilgili belgelerde geçmiş olmasına rağmen nikâh kayıtlarında da yer almıştı. Mehir miktarı evlenen kadının ekonomik

⁶⁵ Ivanova, “Hristiyan Rumeli Kadınları Evlilik Sorunları”, s. 177-178.

⁶⁶ M. Âkif Aydın, “Mehir”, *DİA*, Cilt 28, Ankara 2003, s. 389.

⁶⁷ Hayrettin Karaman, *Anahatlarıyla İslam Hukuku*, İstanbul 2000, s. 324.

⁶⁸ Aydın, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, s. 32.

⁶⁹ VŞS. 40. 97/5.

⁷⁰ İlber Ortaylı, “Osmanlı Aile Hukukunda Gelenek Şeriat ve Örf”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi II*, Ankara 1992, s. 458.

OSMANLI TOPLUMUNDA ZİMMÎ KADINLARIN KADI MAHKEMELERİNİ
KULLANMA PRATIĞİ: VIDİN ÖRNEĞİ (1700-1750)

durumuna, ailenin sosyal yapısına, yaşına, güzelliğine, daha önceden evlenmiş olup olmamasına, sahip olduğu çocuk sayısına göre değişiklik göstermekteydi. 16 Mayıs 1731 tarihinde evlenen Viko'nun mehr-i müecceli 300 kuruş⁷¹ iken 31 Temmuz 1731 tarihinde evlenen Boyan'ınki 1000 kuruştur.⁷² Aynı yıl içerisinde evlenen bu iki zimmî kadının mehir miktarlarının farklı olması büyük olasılıkla kocalarının ekonomik durumlarından ve kadınların sahip oldukları özelliklerden kaynaklanmaktaydı. 22 Haziran 1704 tarihli kayıta ise İstane binti Petre mahkemeye giderek kocasının mehirsiz nikâhlanmaya rıza göstermediğini Radomir, Kilha, Petre, Mehmet ve Ali Beşe'yi şahit göstererek tescil ettirmişti.⁷³ İstane'nin bunu yapmasının muhtemel nedeni eğer kocası onu boşarsa Müslüman kadınların aldığı mehiri kocasından almayı başarabilmektir.

Vidin şehrinde yaşayan gayrimüslim kadınlar mehir alacaklısı olarak mahkemeyi aktif kullanmışlardı.⁷⁴ Bu durum Vidin'de yaşayan zimmî kadınların mehr-i müeccellerini evlilik sırasında alamadıklarına işaret etmektedir. Çeşitli sebeplerle boşanmak isteyen kadınlar mehir haklarından vazgeçtiklerinde alacaklı oldukları miktarı da kadı huzurunda dile getirmişlerdi. Bu miktar ya nikâh sırasında belirlenmiş miktardı ya da mehr-i müeccelin ödenmemiş kısmıydı. Mehir miktarı belirlenmiş para olabileceği gibi maddi değeri olan eşya da olabilmekteydi. 15 Mayıs 1713 tarihli belgede İzor Mahallesinden Sava binti Yova'nın mehr-i müeccelinin; 40 sim düğme, 1 sim boğça, 1 sim raht kuşak, 1 sim iğne ve bir çift altın küpeden oluştuğu kayıtlıdır.⁷⁵

Vidin'de ölen gayrimüslimlerin mal varlıklarını ve bunların varisler arasındaki dağılımını gösteren tereke kayıtlarında da zimmî kadınların mehir alacaklarına yer verilmişti.⁷⁶ Burada belirtilen miktar tıpkı boşanmalarda olduğu gibi ya nikâh akdi sırasında tarafların üzerinde hemfikir olduğu mehirdir ya da bu mehirden kocanın zimmetinde kalan borç miktarıdır.

Boşanma; evli olan çiftlerden birinin ya da ikisinin kendi istekleri ile toplumda geçerli olan norm veya adetlere göre evlilik birliğini sona erdirmesi

⁷¹ VŞS. 10. 1/5.

⁷² VŞS. 10. 121/5.

⁷³ VŞS. 38. 245/3.

⁷⁴ VŞS. 9. 19/2; VŞS. 161a/74/1.

⁷⁵ VŞS. 161a. 74/1.

⁷⁶ VŞS. 9. 15/2; VŞS. 9. 59/3.

ZÜLFİYE KOÇAK

olarak tanımlanmaktadır.⁷⁷ İslâm hukuku prensip olarak eşler arasında hayat boyu beraberliği önermiş ve dolayısıyla boşanmayı hoş karşılamamıştır. Boşanma, anlaşamayan çiftler arasında bütün yollar denendikten sonra, başvurulacak en son çare olarak görülmüştür.⁷⁸ Bu nedenle Osmanlı toplumunda boşanma çok yaygın değildi. 1578-1581 yılları arasında Osmanlı topraklarında kalan Salomon Schweigger, Osmanlı toplumunda çok eşliliğe ve boşanmalara sık rastlanmadığına dikkat çekmişti.⁷⁹

İslâm hukukunda evliliğin sona ermesi başlıca iki yolla mümkündür. Birincisi, talaktır. Talak; evliliğin kocanın bazı istisnai durumlarda kadının veya her ikisinin irade beyanıyla veyahut da hâkimin hükmüyle sona erdirilmesidir. İkincisi fesihtir. Fesih; nikâh akdi anında veya sonradan meydana gelen bir eksiklik sebebiyle evliliğin feshedilmesidir.⁸⁰ Osmanlı toplumunda onay ve sosyal baskıdan dolayı boşanmalar genellikle din görevlilerinin huzurunda gerçekleşmiştir.⁸¹

Vidin mahkemesine yansıyan davalar arasında kocanın tek taraflı beyanıyla gerçekleşen boşanma davaları bulunmaktadır. Bunlar arasında bazıları vardır ki koca herhangi bir gerekçe göstermeden karısından boşanmıştır. Örneğin 17 Aralık 1742 tarihinde Vidin varoşu sakinlerinden Yovan, zevcesi Despa'yı talâk-ı baîn ile boşadığını hiçbir gerekçe göstermeden mahkemede kayıt altına aldırmişti.⁸² Yine 17 Ocak 1715 tarihinde Orta Tuna Mahallesinden İstepan mahkemeye giderek karısı Mariya'yı talâk-ı baîn ile boşadığını söylemiş ve Mariya'nın 3 kuruş mehirini mahkeme huzurunda ona vermişti.⁸³ Tek taraflı beyan ile eşlerini boşayan zimmî erkekler her zaman Yovan ve İstepan gibi hareket etmemişler bazen mahkemeye gitme ihtiyacı bile duymayarak eşlerini boşamışlardı. 23 Kasım 1730 tarihinde Marko karısı Derire'yi boşadığını, İvan, Aleksandır ve Nikola adındaki kişiler gidip mahkemeye haber vermişlerdi. Bu kişiler Marko'nun iki ay önce karısını boşadığını ve olay sırasında kendilerinin orada

⁷⁷ Enver Özkalp, *Sosyolojiye Giriş*, Bursa 2005, s. 155.

⁷⁸ M. İbrahim el-Kaysi, *İslam Ailesi ve Evlilik*, (trc.) Nusrettin Boleli, İstanbul 1985, s. 103.

⁷⁹ Salomon Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, (çev.) S. Türkis Noyan, İstanbul 2004, s. 210.

⁸⁰ Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, s. 35; Halil Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Ankara 1976, s. 34.

⁸¹ Hayri Erten, *Konya Şer'îye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (XVIII. YY. İlk Yarısı)*, Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, Ankara 2001, s. 111.

⁸² VŞS. 9. 3/3.

⁸³ VŞS. 161a. 127/5.

OSMANLI TOPLUMUNDA ZİMMÎ KADINLARIN KADI MAHKEMELERİNİ
KULLANMA PRATIĞİ: VİDİN ÖRNEĞİ (1700-1750)

bulduklarını beyan etmişlerdi.⁸⁴ Bu gibi davalar, kadınların durumlarını netleştirmek istemeleriyle mahkemeye yansımıştı. Muhtemelen yukarıdaki kaydı yeniden evlenebilmenin hukuksal yolunu açmak isteyen Derire tutturmuştu.

İncelenen defterlere göre Vidin’de yaşayan gayrimüslimler arasında en yaygın görülen boşanma şekli muhâlâa idi. Bu tür boşanmalarda genellikle kadın, kocasını razı edebilmek için onun zimmetinde olan mehir, nafaka ve her türlü hakkından vazgeçmiştir. 29 Eylül 1741 tarihinde Debbağ Pervane Mahallesi’nde yaşayan Yuna mahkemeye gitmiş ve kocası Eylebe’nin zimmetinde olan 10 kuruşluk mehir-i müeccelinden, kalacak mesken ve yaşayacak kadar rızık (ma’ûnet) haklarından vazgeçerek boşanma talep etmişti. Eylebe’nin mahkemede bu şartları kabul etmesiyle boşanma gerçekleşmişti.⁸⁵ Yine 27 Haziran 1713 tarihinde de El-hac Pervane Mahallesi’nden Mila binti Filip boşanma kaydı yaptırmak için mahkemeye gitmişti. Mila kocası Jivan veled-i Rayko’nun kendisini boşadığını, kocasının zimmetinde alacak verecek ve düşmanlığa neden olacak bir durumun kalmadığını söylemişti. Mahkemede hazır bulunan Jivan’ın durumu onaylamasıyla dava sonuçlanmıştı.⁸⁶ Bu tür anlaşmalı boşanmalarda mahkemeye gitme zorunluluğu olmamasına rağmen Mila’nın bunu yapması ileride yaşanabilecek sorunların önüne geçme isteğinden kaynaklanmaktaydı. Bazen de karşılıklı anlaşarak boşanma talebi erkekten gelmişti. Bu durumda erkek karısının bütün haklarını ona teslim etmiştir. 24 Kasım 1713 tarihinde Bali Köyünden Malko veled-i Nedelko mahkemeye gitmiş, karısı Nedela ile anlaşamadıklarını ve zevceliğe ait bütün hakları Nedela’ya verdiğini söyleyerek boşanmak istemişti.⁸⁷ Malko’nun neden bu yolu tercih ettiği belgeye yansımamış olsa da ya karısıyla beraber mahkemeye gitme şartlarını oluşturamamış ya da yaşanması ihtimal dâhilinde olan sorunlara karşı tedbir almak istemişti.

Bazı muhâlâa davalarında kadınlar kocalarının zimmetlerinde olan bütün haklarından vazgeçmiş olsalar bile çocuklarının bakım masraflarını kocalarından talep etmişlerdi. 25 Ağustos 1713 tarihinde Tekke Mahallesi’nden Kire, kocası Petre ile küçük oğlu İstapan için nafaka ödemesi koşuluyla zevceliğe ait bütün haklarından vazgeçme konusunda anlaşmış ve

⁸⁴ VŞS. 10. 128/4.

⁸⁵ VŞS. 9. 19/2.

⁸⁶ VŞS. 60. 18/1.

⁸⁷ VŞS. 161a. 31/2.

ZÜLFİYE KOÇAK

boşanma talep etmiştir.⁸⁸ Benzer şekilde Debbağ Pervane Mahallesinden Yovana, karnında olan bebeğinin nafakasının babasının üzerinde olması şartıyla kocasının zimmetinde olan bütün haklarından vazgeçmiş ve boşanma talep etmiştir.⁸⁹ Kire ve Yovana'nın bütün haklarından vazgeçerek sadece çocukları için nafaka istemeleri büyük olasılıkla gelecek kaygılardan kaynaklıdır. Çocuklu olan bu kadınlar ileride başka birileriyle evlendiklerinde yeni kocanın çocuğun bakımıyla ilgili çıkarabileceği sorunu bu şekilde önlemeye çalışmışlardır. Ayrıca bu türden davaların zimmî kadınlar tarafından mahkemeye taşınması onların İslâm hukukunda yer alan velayet konusu hakkında bilgi sahibi olduklarına da işaret etmektedir. Zira İslâm hukukuna göre hayatlarını devam ettirecek kadar mal varlığına sahip olmayan çocukların nafakaları ergenlik dönemine kadar babaları, babaları yoksa kan bağı olan diğer yakınları tarafından karşılanmaktadır.⁹⁰

XVIII. yüzyıl şartlarında kocaları savaşa katılıp dönemeyen ya da kocaları tarafından terk edilen zimmî kadınların yeni bir evlilik yapması her zaman kolay olmamaktaydı. Genellikle kocası savaşa veya uzun yolculuğa çıkacak kadınlar ileride karşılaşılabilecekleri zorlukları aşmak için de kadı mahkemesini kullanmışlardı. 9 Temmuz 1732 tarihinde Yave adlı kadın mahkemeye giderek kocası Pavlo'nun harbe gittiğini, Ahmet bin Mustafa adlı kişiyle de *karım benden boş olsun* diye haber gönderdiğini söylemiş ve bu duruma iki kişiyi şahit göstermişti.⁹¹ Bu belgede Yave'nin boşanıp boşanmadığına dair herhangi bir bilgi olmasa da İslâm hukukuna göre hareket etmek zorunda olan kadı muhtemelen boşanma kararı vermişti. Yave'nin durumunu mahkemeye taşıması hem boşanması için gerekçe oluşturmuş hem de yeniden evlenmesinin önündeki engeli kaldırmıştı.

Zimmî kadınlar bazen de boşandıkları kocalarını Kadı mahkemesine dava etmişlerdi. 14 Mayıs 1732 tarihinde Eflak'a bağlı Rubnik? Köyünden Pava, babası Petre aracılığıyla mahkemeye gitmiş ve boşandığı kocası Görgi'de kalan 25 kuruş nakit akçe, iki çift sim bilezik, iki adet altın yüzük ve bir sim yüzüğünün alınmasını talep etmiştir.⁹²

⁸⁸ VŞS. 38. 256/3.

⁸⁹ VŞS. 9. 19/2.

⁹⁰ Ali Bardakoğlu, "Hidâne", *DİA*, Cilt 17, İstanbul 1998, s. 468.

⁹¹ VŞS. 42. 108/1.

⁹² VŞS. 14. 3/3.

OSMANLI TOPLUMUNDA ZİMMÎ KADINLARIN KADI MAHKEMELERİNİ
KULLANMA PRATIĞI: VIDİN ÖRNEĞİ (1700-1750)

Osmanlı Devleti, aile hukukuyla ilgili konularda zimmîlere herhangi bir müdahalede bulunmadığından⁹³ Vidin’de yaşayan zimmî kadınlar tıpkı Müslüman kadınlar gibi bu türden davalarını çözmek ve İslâm hukukunun kadınlara sunduğu haklardan yararlanmak için Kadı mahkemelerini aktif olarak kullanmışlardı. Bu duruma kiliselerde yaşadıkları sorunların da etki ettiği aşikârdı. Zira 28 Haziran 1714 tarihinde Yukarı Mahalleden İstepko adlı zimmî kadın mahkemeye giderek kocasının kendisini boşadığını ancak mahallerinde bulunan kilise papazı Herpar’ın kendisini *sen dört defadır nikâhlandın bir defa avret olmağa kadar olmazsın ve mürd olduğunda mezara götürüp gömmeziz* diyerek rencide ettiğini söylemiş ve papazın tembih olunmasını talep etmiştir. Bunun üzerine papazın tembih edildiği *mezbur papas hilâf-ı şer’-i şerif merkum İstepko nam zimmîyeyi rencide eylememek üzere taraf-ı şer’den tenbih olunmağa ma-vaka bi’t-talep ketb olundu* ifadelerinden anlaşılmaktadır.⁹⁴ Bu belge Vidin’de yaşayan zimmî kadınların neden Kadı mahkemelerini tercih ettikleri sorusuna yanıt veren ilginç bir belgedir.

Kilise tarafından zina, eşlerden birinin diğerini öldürmeye teşebbüsü, fiziksel şiddet, akıl hastalığı, alkol bağımlılığı, kocanın en az üç yıl devam eden cinsel yetersizliği ve üç yıl yokluğu boşanma nedeni olarak kabul edilmiş olsa da bu süreçte mal ayrımı, kefarete ve yeniden evlenme konusunda çeşitli zorluklar getirerek boşanmaya engel olunmaya çalışılmıştı. Çünkü kiliseye göre evlilik kutsal bir olaydı dolayısıyla boşanma bu kutsallığı bozmaktaydı.⁹⁵ Kilisenin boşanma konusundaki zorluklarına karşın Kadı mahkemelerinde boşanma nedenlerinin derinlemesine irdelenmemesi, uzlaşma döneminin olmaması, sonraki evliliklere yasaklama getirilmemesi ve mahkeme harçlarının daha uygun olması zimmîleri Kadı mahkemelerini kullanmaya teşvik etmişti.⁹⁶ Zimmî kadınların boşanma işlerinde Kadı mahkemelerine başvurma nedenlerinden biri de İslâm hukukunun ve Hristiyan cemaatinin çocuk velayeti konusundaki farklı kurallarıdır. İslâm hukukunda çocukların belirli bir yaşa kadar bakımı öncelikle anneye, anne yoksa onun kadın akrabalarına verilirken Hristiyan cemaatlerde anne sadece

⁹³ Ali Aktan, “XVII. Yüzyıl Başlarında, Kadı Sicillerine Göre Kayseri’de Evlenme ve Boşanmaya İlişkin Uygulamalar”, *IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (10-11 Nisan 2003)*, Kayseri 2003, s. 28-29.

⁹⁴ VŞS. 161a. 85/1.

⁹⁵ Ivanova, “Marriage and Divorce”, s. 51; Gradeva, “Orthodox Christians in the Kadi Courts”, s. 59; Ivanova, “Hristiyan Rumeli Kadınları Evlilik Sorunları”, s. 166; Laiou, “Osmanlı Dünyasında Hristiyan Kadınlar”, s. 263.

⁹⁶ Ivanova, “Hristiyan Rumeli Kadınları Evlilik Sorunları”, s. 178.

boşanma sürecinde suçsuz bulunmuş ve yeniden evlenmeden vazgeçmişse çocukların velayetini alabilmekteydi.⁹⁷ Zimmî halk bu nedenlerden dolayı kadı mahkemelerini boşanmak için sıklıkla kullanınca İstanbul Patriği III. Yeremya, 1717 yılında evliliğin karşılıklı anlaşma ile bitirilmesine karar vermiş ve kilisenin bu konudaki sert tutumunu esnetmek zorunda kalmıştı.⁹⁸ Buna rağmen zimmîler XIX. yüzyılın başlarına kadar ısrarlı bir şekilde kadı mahkemelerini kullanmaya devam etmişlerdi.⁹⁹

V- Kefalet Davaları

Kefalet, bir hakkın güvence altına alınması amacıyla bir kimsenin asıl borçlunun alacaklı karşısında sorumluluk üstlenmesi yahut cezasını çekmeye taahhütte bulunması şeklinde tanımlanıp şahsa ve mala kefalet diye iki guruba ayrılmaktadır. Şahsa kefalet (kefil-i bi'n-nefs), bir kimsenin şahsına kefil olmak demektir. Mala kefalet (kefil-i bi-l-mal) ise bir malın ya da borcun ödenmesine kefil olmak demektir.¹⁰⁰

İncelenen belgelerden kefalet uygulamasının Vidin'de yaşayan zimmî kadınlar tarafından kullanıldığı anlaşılmaktadır. Alacak-verecek mesellerinde mala kefil olma söz konusudur. Bu anlamda Vidin Kadısına yazılan Mayıs 1721 tarihli hüküm dikkat çekicidir. Bu hüküm Kande adlı kadının merkeze arzual sunmasıyla kaleme alınmıştır. Kande 1103 (1691-92) senesinde kocası Yefto'nun, Arslan adlı kişiden 200 bin akçe borç aldığını ve kendisinin de borca kefil-i bi-l-mal olduğunu ancak kocasının borcu ödemediğinden kefaleti sebebiyle borcu ödemek zorunda kaldığını söylemiştir. Bu sırada kocasının ahar diyara kaçtığını, birkaç defa vekil aracılığıyla bu parayı istediğini fakat Yefto'nun parayı ödemekte inat ettiğini beyan ederek kocasının Âsitâne-i Saâdet'e çağırılması için hükm-i hümayun rica etmiştir. Bunun üzerine merkezden Degâh-ı Muallâ çavuşlarından İbrahim Çavuş görevlendirilmiş, Yefto'nun Âsitâne-i Saâdet'e çağırılması, durumlarının Divân-ı Hümâyun'da görüşülmesi kararlaştırılmış ve kadından gerekli hassasiyeti göstermesi istenmiştir.¹⁰¹ Bu belge hem zimmî kadınların borçları konusunda kocalarına kefil olduklarını hem de karşılaştıkları bir

⁹⁷ Aydın, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, s. 54; Laiou, "Osmanlı Dünyasında Hıristiyan Kadınlar", s. 265-266.

⁹⁸ Laiou, "Osmanlı Dünyasında Hıristiyan Kadınlar", s. 257.

⁹⁹ Gradeva, "Orthodox Christians in the Kadi Courts", s. 57.

¹⁰⁰ Yunus Apaydın, "Kefalet", *DİA*, Cilt 25, Ankara 2002, s. 169-170; Theodoor Willem Juynboll, "Kefalet", *İA*, Cilt VI, MEB Yay., Eskişehir 2001, s. 535.

¹⁰¹ VŞS. 60. 45/1.

OSMANLI TOPLUMUNDA ZİMMÎ KADINLARIN KADI MAHKEMELERİNİ
KULLANMA PRATIĞI: VIDİN ÖRNEĞİ (1700-1750)

sorunu rahatlıkla merkezi hükümete ilettiklerini göstermesi açısından önemlidir. Burada dikkat çeken bir diğer konu da merkezi hükümet tarafından zimmî bir kadının yazdığı arzuhal üzerine konunun dikkatlice takip edilip kadının hak ihlalinin önlenmesi için konunun üst mahkeme niteliğinde olan Divân-ı Hümâyün'a sevk edilmesidir. Yine 16 Mart 1720 tarihinde zimmî bir kadın hapiste olan kocası Yahudi Moşe'nin 37 kuruşluk borcuna kefil-i bil'l-mal olmuş ve alacaklı kişiye her ay bir kuruş ödeme yapacağına mahkemede söz vermişti.¹⁰²

Mala kefil olma dışında nefse kefil olma durumu da söz konusudur. 11 Kasım 1704 tarihinde İslâm dinini kabul eden Dülger Ahmed'in nefesine kefil olma konusu mahkemede görüşülmüştü. Olay Ahmed'in yaşadığı mahalle sakinlerinin mahkemeye "daima alet-i harb ile gezer" şeklinde şikâyette bulunmalarıyla gündeme gelmişti. Yapılan inceleme neticesinde Ahmed'in vilayetten nakline karar verilmiş ancak bu noktada İsmail Beşe ve Ahmet Çelebi adlı iki kişi Ahmed'e kefil-i bi'n-nefs olmuş ve şehirden ihracını engellemişlerdi.¹⁰³ Bu kayıta dikkat çeken durum Ahmed'in karısının da mahalle ahalisinden yana tavır takınıp kocasının aleyhinde hareket etmiş olmasıdır. Yine 30 Haziran 1720 tarihinde Vidin mahkemesine yansıyan Yela adlı kadının davasında da nefse kefil olma söz konusudur. Yela, mahkemeye giderek damadı Apostol'un iki ay önce kendisine ait bir kazgan lülesini, bir orta boy kapaklı bakır tenceresini, bir tepsisini, bir çift sim bileziğini, altın başlı bir iğnesini, bir sim bıçak kılıfını, 28 zira' bezini ve bir çift sim küpesini çalarak kaçtığını ancak şimdi damadını bulduğunu söyleyerek eşyalarının geri alınmasını istemiştir. Bu olaylar sırasında tekrar kaçmayı deneyen Apostol'a kapıcı taifesinden Yanko ve Görgi üç güne kadar kefil-i bi'n-nefs olmuşlardı.¹⁰⁴ Bu davada Yanko ve Görgi'nin sadece üç gün için Apostol'a kefil olmaları dikkat çekicidir. Anlaşılan Vidin'de kefil olma durumu basite alınmamış, kişiler uzun süreli başka birinin sorumluluğunu almaktan imtina etmişlerdi.

Vidin'de nefse kefil olma olaylarının yanı sıra bu durumun aksi olarak değerlendirilebilecek bir dava da kayıtlara geçmişti. 19 Ekim 1732 tarihinde Varoş Karaman Mahallesinden Eskre Çapeb adındaki zimmî mahkemeye giderek karısı Velife'nin başıboş dolaştığını ve akli dengesinin yerinde olmadığını söylemiş ve eğer başına bir iş gelirse mesul olmadığını

¹⁰² VŞS. 8. 38/6.

¹⁰³ VŞS. 38. 1/2

¹⁰⁴ VŞS. 60. 26/2

tescil ettirmişti.¹⁰⁵ Bu davada Eskre'nin karısının nefesine kefil olmak istemediği aşikârdır. Eskre muhtemelen toplumda bir olumsuzluk yaşanırsa kendisini aklama ya da karısıyla boşanabilmenin gerekçelerini hazırlama düşüncesindeydi.

VI- Vâsi ve Nafaka Tayini Davaları

Anne ya da babalarından birisinin ya da her ikisinin vefatları halinde reşit olmayan çocuklara ebeveynlerinden kalan malları vesayetle kullanma ehliyetini üzerine alan, çocuklar adına mallarını satan, işleten veya tasarruf etme hakkına sahip olan kişilere vâsi denilmektedir.¹⁰⁶ İslâm hukukunun uygulamalarından olan vâsilikte bir kişinin vâsi olabilmesi için reşit, gönüllü, ehliyetli ve kadı tarafından tayin edilmesi, Müslümanların vesayetini üstlenecekse Müslüman olması şarttı. Vâsilik konusunda kadın-erkek ayrımı yapılmamıştır.¹⁰⁷

Vidin'de vâsi atama işi sadece Müslüman çocuklar için değil aynı zamanda gayrimüslim çocuklar içinde söz konusu olmuştur. Küçük çocukların anneleri öldüğünde vâsi atanmasına ihtiyaç duyulmaz iken babaları öldüğünde mahkeme tarafından mutlaka bir vâsi atanmıştır. Babaları ölen çocuklara genellikle anneleri,¹⁰⁸ bazen kan bağı olan akrabaları,¹⁰⁹ bazen de tamamen yabancı kişiler vâsi atanmıştır.¹¹⁰ 25 Kasım 1713 tarihinde Boyar Mahallesi sakinlerinden iken ölen Dimitri'nin küçük oğluna sadakatiyle tanınan annesi Perniye vâsi olarak atanmıştır.¹¹¹ 15 Nisan 1713 tarihinde Sahra Mukataası'na tabi Rodiçe köyünde ölen Todor'un küçük oğluna annesi Rosa hayatta olduğu halde amcası Mitri vâsi tayin edilmişti.¹¹² Yine 27 Kasım 1713 tarihinde ise Mariya adlı kadın ölünce küçük oğluna babası olmadığından mahkeme tarafından Tuno adlı kişi vâsi atanmıştır.¹¹³ Sicil kayıtlarına bakıldığında vâsi seçiminde oldukça dikkatli davranıldığı seçilen kişilerin, yetimlerin mallarını tasarruf edebilecek güvenilir kişilerden olmasına ehemmiyet gösterildiği görülmektedir. Vâsi olacak kişinin yaşadığı çevrede

¹⁰⁵ VŞS. 10. 2/5

¹⁰⁶ Wach Joachaim, *Din Sosyolojisi*, (çev.) Ünver Günay, Kayseri 1990, s. 74.

¹⁰⁷ Ali Bardakoğlu, "Vesayet", *DİA*, Cilt 43, İstanbul 2013, s. 67.

¹⁰⁸ VŞS. 161a. 120/1; VŞS. 161a. 32/1; VŞS. 161a. 31/3; VŞS. 54. 93/1; VŞS. 38. 21/2.

¹⁰⁹ VŞS. 161a. 128/3; VŞS. 161a. 66/2; VŞS. 81. 80/1; VŞS. 81. 79/1.

¹¹⁰ VŞS. 81. 16/2; VŞS. 42. 15/3; VŞS. 81. 14/4.

¹¹¹ VŞS. 161a. 31/3.

¹¹² VŞS. 161a. 66/2.

¹¹³ VŞS. 42. 15/3.

OSMANLI TOPLUMUNDA ZİMMÎ KADINLARIN KADI MAHKEMELERİNİ
KULLANMA PRATIĞİ: VİDİN ÖRNEĞİ (1700-1750)

dürüstlüğüyle tanınması ve bu işin üstesinden gelebilecek meziyetlere sahip olması son derece önemsenmiştir. Bu kriterlerin öne çıkması şüphesiz yetim çocukların haklarını korumaya yönelik devletin aldığı tedbir politikalarından kaynaklıydı.

Ebeveynleri ölen çocuklara kalan para ve malların tasarruf sorumluluğunu yüklenen vâsiler, ebeveynlerin hayatta olduğu zamanlardan kalan alacak-verecek işlerine de bakmış, vâsi oldukları çocukların yararına olacak bütün işleri özveriyle takip etmişlerdi. İzor Mahallesinden ölen Kalpakçı Hristo'nun küçük çocukları Görki ile Mitra'ya vâsi olan İstimad'ın talebiyle Hristo'nun terekesi 26 Ekim 1741 tarihinde mahkeme huzurunda hesaplanmış, masrafları düştükten sonra kalan 7770 kuruşun 971 kuruşu karısı Jana'ya, 4532 kuruşu oğlu Görgi'ye ve 2266 kuruşu da kızı Mitra'ya verilmişti.¹¹⁴ Aynı şekilde 23 Kasım 1747 tarihinde Çoban Bey Mahallesinden ölen Yahudi Yovan'ın iki küçük oğluna amcaları Salamon vâsi tayin edilmişti. Salamon ve küçük çocukların anneleri Sol'un isteğiyle Yovan'ın terekesi mahkeme huzurunda hesaplanmış ve mirasçılara taksim edilmişti.¹¹⁵ Ancak bu taksimin ardından vâsi Salamon mahkemeye gitmiş ve kardeşinin bir evini, bir göz tütüncü dükkânını ve yüz kuruşluk bir cariyesini zapt edip bunları terekeye katmadığı gerekçesiyle Sol hanımı şikâyet etmişti. Bunun üzerine mahkeme kadını sorguladığında kadın adı geçen malların ölen babasından kendisine miras kaldığını söylemiş ve söylediklerini ispatlamak için Hasan bin Mehmed ile Mahmud Kethüda adlı iki Müslümanı mahkemeye götürmüştü. Bu kişiler ev ve dükkânın kadına babasından kaldığına ancak cariyeden haberleri olmadığına şahitlik edince mahkeme kadından cariyeye hakkında da şahit bulmasını istemişti. Sol hanım, bu kez de Yahudi taifesinden İsak ve Harun'u şahit olarak mahkemeye götürmüştü. Bu kişiler cariyenin kadına babasından kaldığına şahitlik edince vâsi Salamon davadan men edilmişti.¹¹⁶ Bu örnek, kadının miras yoluyla edindiği mal varlığını kocasının ölümünden sonra tek başına tasarruf etme hakkının olduğunu tescil etmektedir. Benzer şekilde Haziran 1713 tarihinde İzor Mahallesinden ölen Pervol'un Miladin ve İcveta adlı iki oğluna vâsi olan amcaları Görgi, mahkemeye gitmiş ve çocukların annesi Mitra'nın kardeşinin malından 80 kuruşu zapt ettiğini söyleyerek yetimlerin hakları için bu paranın alınmasını talep etmişti. Mahkemeye çağrılan Mitra böyle bir şeyin söz konusu olmadığını söyleyince mahkeme bu kez ona yemin teklif etmiştir. Mitra,

¹¹⁴ VŞS. 81. 16/2.

¹¹⁵ VŞS. 81. 79/1.

¹¹⁶ VŞS. 81. 80/1.

ZÜLFİYE KOÇAK

zimmetinde 80 kuruş olmadığına yemin edince Görgi davadan men edilmişti.¹¹⁷ Her ne kadar Salamon ve Görgi davadan men edilmiş olsalar da gösterdikleri çaba şüphesiz çocukların olası hak kayıplarının önüne geçme amacına yönelikti.

Vidin'de yetim çocuklara vâsi olan kişiler çocuklara kalan mallarla ilgili bir işlem yapacaklarında mahkemeden izin talep etmişler ve mahkeme izin verdikten sonra işlemleri gerçekleştirmişlerdir. Ocak 1715 tarihinde Vidin mahkemesine yansıyan zimmî kadının davası bu türden bir davadır. Nitekim zimmî kadın kocası Pano öldükten sonra Petre, Velko ve Mariya adlı küçük çocuklarına mahkeme tarafından vâsi atanmıştı. Bu kadın bir süre sonra mahkemeye giderek ölen kocası Pano'nun çeşitli borçları olduğunu ancak bu borçları ödeyecek parası ve akarı olmadığını söyleyerek kocasından kalan 2,5 dönüm bağı satmak için izin talep etmiştir. Bunun üzerine mahkeme bağı Sûk-i Sultanî'de satılmasına karar vermiş ve bağı Luko adlı kişiye 70 kuruşa satılarak parası kadına teslim edilmişti.¹¹⁸ Temmuz 1720 tarihinde Boyar Mahallesinde annesi ve babası ölen zimmî bir kıza vâsi olan Roksanda, mahkemeye giderek yetim kıza annesinden kalan harabe evin kızın nafakası için satılmasını istemişti. Bunun üzerine mahkeme evi Sûk-i Sultanî'de satışa çıkarmış ve Salih Çorbacı'ya 65 kuruşa satarak parayı vâsi Roksanda'ya teslim etmişti.¹¹⁹ Her iki davada da mahkemeden izin istenmesi ve kadı kontrolünde malların Sûk-i Sultanî'de müzayede yoluyla satılması yine yetimlerin mallarını korumaya yönelik alınmış bir tedbir olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eğer vâsi yetimlerin hakkını korumakta yetersiz kalır ya da vâsiliği kendi lehine çevirmeye çalışırsa görevinden derhal alınmış ve yerine yeni vâsi tayin edilmiştir.¹²⁰ Vâsi seçilen kişiler kendi istekleriyle de vâsilikten ayrılabilmişlerdir. 9 Şubat 1715 tarihinde Belgradçık Nahiyesi köylerinden Rabeş? adlı köyde yaşayan Yovan ölünce kardeşi İstoyan kızı Petrinya'ya mahkeme tarafından vâsi tayin olunmuştu. Ancak İstoyan belirli bir süre geçtikten sonra mahkemeye giderek kendi rızasıyla vâsilikten ayrılmak istediğini söylemişti. Bunun üzerine mahkeme halk arasında iyi huylu olarak bilinen ve işin üstesinden gelebilecek olan Kocoste köyünden Bejan'ı küçük

¹¹⁷ VŞS. 60. 17/1.

¹¹⁸ VŞS. 161a. 120/1.

¹¹⁹ VŞS. 8. 14/4.

¹²⁰ Zülfiye Koçak, *Ayıntap Şehri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1600-1650)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Doç. Dr. Bilgehan Pamuk, Erzurum 2010, s. 319.

OSMANLI TOPLUMUNDA ZİMMÎ KADINLARIN KADI MAHKEMELERİNİ
KULLANMA PRATIĞİ: VİDİN ÖRNEĞİ (1700-1750)

kız bâliğ oluncaya kadar ona vâsi tayin etmişti.¹²¹ Vâsi tayininden bir gün sonra Bejan mahkeme huzurunda eski vâsi İstoyan'dan kıza ait 80 kıt'a esedi kuruş, 12 rees kısrak, 45 rees kara sığırı teslim almıştı.¹²² Bu dava kaydında dikkat çeken durum Petrinya'nın amcasının vâsilikten ayrılmasından sonra mahkemin yeni vâsi atama konusunda gösterdiği hassasiyettir. Çünkü Petrinya'nın kan bağı olan akrabalarından birinin ya da aynı köyde yaşayan başka birinin vâsi tayin edilme olanağı varken farklı bir köyde yaşayan Bejan'ın tercih edilmesi dikkat çekicidir. Bejan'ın vasi seçilmesinde *zeyl-i şukkada mahrufe'l-esami* tabir edilen kişilerin Bejan'ın bu işe uygun olduğunu mahkemeye haber vermeleri etkili olmuştu. Eğer Bejan çevresinde kötü meziyetleriyle ün yapmış olsaydı bu göreve getirilmesi imkansızdı. Vidin şehrinde ister Müslüman ister gayrimüslim olsun çocuklara vâsi atanırken toplumda iyi kişi olarak tanınmak oldukça önemsenmiş ve vasi atamalarında Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında herhangi bir ayırım yapılmamıştır.

Sözlükte nafaka kelimesi “harcamak, tüketmek” anlamındaki infâk masdarından türetilmiş olup “azık, ihtiyaçların karşılanması maksadıyla harcanan para vb. maddi değerler” anlamına gelmektedir. İslâm hukukçuları nafakanın evlilik akdinin sonuçlarından olduğu konusunda hemfikirdir. İslâm hukukunda koca hasta veya gaib ise bile nafaka borçlusu, kadın zengin de olsa nafaka alacaklısıdır. Koca; karısının normal şekilde hayatını devam ettirebilmesi için gerekli olan yiyecek, içecek ve diğer ihtiyaç maddelerini temin etmek, yazlık kışlık ayırımına dikkat ederek giyim ihtiyaçlarını karşılamak, sosyal durumuyla orantılı olarak dayalı döşeli bir mesken temin etmek zorundadır. Nafakanın evlilik, hısımlık vb. çeşitleri vardır. Evlilik nafakasında temel ihtiyaçların koca tarafından karşılanması söz konusu olup koca buna kadir olamazsa ya da eksik kalırsa kadının yargıya başvurma hakkı vardır.¹²³ Kadınlar için temin edilmesi gereken nafaka türlerinden biri de iddet nafakasıdır. İslâm hukukunda iddet, çeşitli nedenlerle sona eren evliliklerde kadının yeniden evlenebilmesi için beklemek zorunda olduğu süredir ki bu süre çeşitli şartlara göre değişiklik göstermesine rağmen ortalama üç aydır. Kadın iddet süresince kocasının evinde oturmak ve koca bu süre içerisinde karısının iddet nafakasını temin etmek zorundadır.¹²⁴

¹²¹ VŞS. 161a. 128/2.

¹²² VŞS. 161a. 128/3.

¹²³ Celal Erbay, “Nafaka”, *DİA*, Cilt 32, İstanbul 2006, s. 282.

¹²⁴ Hamza Aktan, “İslam Aile Hukuku”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi II*, Ankara, 1992, s. 407; H. İbrahim Acar, “İddet”, *DİA*, Cilt 21, İstanbul 2000, s. 466-471.

ZÜLFİYE KOÇAK

Vidin şehrinde yaşayan zimmî kadınlar kocalarıyla anlaşarak boşandıklarından kocaların zimmetlerinde olan mehirlerinden, iddet nafakalarından ve zevceliğe ait diğer bütün haklarından vazgeçmişlerdi. 28 Mayıs 1713 tarihinde mahkemeye giden Mila, kocası Jivan ile anlaşarak boşandığını ve kocasının zimmetinden zevceliğe ait bütün haklarından feragat ettiğini söylemişti.¹²⁵ Yine 1 Ağustos 1741 tarihinde kocasıyla anlaşarak boşanan Yovana da mahkemede kocasının zimmetinde olan mehir, iddet nafakası ve meûnet-i süknasından (ikamet giderleri) vazgeçtiğini beyan etmişti.¹²⁶ İncelenen defterlerde zimmî kadınların kocalarından doğrudan evlilik nafakası veya iddet nafakası taleplerinde bulduklarına dair bir bilgiye rastlanmamış olmasına rağmen anlaşmalı boşanmalarda kadınların iddet nafakalarından vazgeçmeleri onların İslâm hukukunun bu uygulamasından haberdar olduklarını göstermektedir. Zimmî kadınlar boşandıkları zaman kendilerine ait nafakalarından vazgeçmiş olsalar dahi mahkeme aracılığıyla çocukları için babalarından nafaka alma hakkından vazgeçmemişlerdir.¹²⁷ Bu durum zimmî kadınların İslâm hukukunda var olan hasımlık nafakası uygulamasından da haberdar olduklarını ve bu haktan yararlanmak için kadı mahkemelerini kullandıklarını göstermektedir.

VII- Alacak-Verecek Davaları

Vidin’de kişiler arası günlük ilişkilerden kaynaklı pek çok alacak-verecek davası mahkeme kayıtlarına yansımıştı. Bu tip belgelerde *deyn* ve *hüccet-i şer’iyye* kavramları sıklıkla geçmektedir. Deyn terim olarak kişinin zimmetinde sabit olan borcu, hüccet-i şer’iyye ise borç alacaklısı ve borçluya mahkeme tarafından verilen bir nevi senedi ifade etmektedir.¹²⁸ Her iki kavram da mali ve hukuki karşılığındaki borç anlamında kullanılmıştır.

Osmanlı himayesinde yaşayan gayrimüslimler, kendi içlerindeki her türlü kişisel davalarda İslâm hukuku kurallarına göre hareket etmek zorunda olmasalar da isterlerse çözüm noktasında kadı mahkemelerine başvurabilmişlerdi. Bunun yanında bazı kısıtlamalar dâhilinde Müslüman kişilerle ticaret yapabilmiş ve her türlü borç ilişkisine girebilmişlerdi.¹²⁹

¹²⁵ VŞS. 60. 18/1.

¹²⁶ VŞS. 9. 19/2.

¹²⁷ VŞS. 38. 256/3; VŞS. 9. 19/2.

¹²⁸ M. Akif Aydın, “Deyn”, *DİA*, Cilt 9, İstanbul 1994, s. 266.

¹²⁹ Gülnihal Bozkurt, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, TTK Yay., Ankara 1989, s. 17.

OSMANLI TOPLUMUNDA ZİMMÎ KADINLARIN KADI MAHKEMELERİNİ
KULLANMA PRATIĞİ: VİDİN ÖRNEĞİ (1700-1750)

Vidin’li zimmî kadınlar, Kadı mahkemesini alacak-verecek davaları için sıklıkla kullanmışlardı. Kadınlar ekseriyetle para ya da mal cinsinden olan bu tip davalarda bazen alacaklı bazen de verecekli konumunda karşımıza çıkmaktadırlar. Zimmî kadınlar daha ziyade boşandıkları kocalarıyla bu türden sorunlar yaşamışlardı. 2 Şubat 1700 tarihinde Pava adlı zimmî kadın babası aracılığıyla mahkemeye başvurmuş ve eski kocası Görgi’nin kendisine ait 12 kuruş, iki çift sim bilezik ve iki adet altın yüzüğünü ahzettığını söyleyerek alınmasını talep etmişti. Mahkeme davalıya sorduğunda davalı durumu inkâr etmiş ve bu yüzden davacıyla aralarında şiddetli tartışmalar yaşanmıştı. Bu tartışmalar sırasında arabulucular sayesinde taraflar arasında 30 kuruş üzerine anlaşma yapılmış, bu paranın 9 kuruşu mahkeme huzurunda Pava’nın babasına teslim edilmiş, kalan kısmın ileriki bir tarihte ödenmesine karar verilmişti.¹³⁰ 26 Temmuz 1730 tarihli dava ise bir kadına eski kocası tarafından açılmıştı. Şöyle ki Velyan, bir buçuk yıl önce boşadığı karısı Nedela’nın kendisine ait olan bir çift sim bilezik, bir bakraç, bir ocak zinciri, bir el tablası, altı yastık, altı top keten bezi, bir şarap fıçısı vs. bazı eşyaları ile Kalınofça Mahallesinde yaptırdığı eve el koyduğunu söyleyip bunların teslimi edilmesini istemişti. Şikâyet üzerine mahkeme durumu kadından sormuş, kadın kocasının kendisini bir buçuk yıl önce boşadığını doğrulamış ancak boşanma sırasında kocasıyla gerek eşya gerek ev konusunda anlaşmalarını söylemiş ve söylediklerini Ali ve Mustafa adlı iki Müslümanın şahitliğiyle ispat ettirerek Velyan’ın davadan men edilmesini sağlamıştı.¹³¹ İster bir vekil aracılığıyla ister doğrudan ister davacı ister davalı olsun mahkemeye başvuran zimmî kadınların hak kayıplarını telafi etmek için verdikleri mücadele ve elde ettikleri başarı dikkat çekicidir.

7 Temmuz 1712 tarihinde Mustafa Beşe mahkemeye gitmiş ve Perne adlı zimmî kadında olan 30 kuruşunun alınmasını talep etmişti. Mahkeme Perne’den durumu sorduğunda Perne, Mustafa’ya borcu olduğunu kabul etmiş fakat miktarın 30 değil 20 kuruş olduğunu iddia etmişti. Perne’nin iddiası üzerine Mustafa Beşe mahkemede yemin etmek zorunda kalmıştı.¹³² 3 Eylül 1713 tarihli başka bir dava Nedela adındaki zimmî kadının Bedreddin Mahallesinden Halil bin Hasan’ı şikâyetiyle kayıtlara geçmişti. Nedela, Halil’i sekiz ay önce ölen abisinin arkını kullanmak ve abisinden aldığı malların karşılığı olan 21,5 kuruşu ödememekle itham etmiş, mahkemeden paranın alınmasını talep etmişti. Mahkeme Halil’e durumu sorduğunda, Halil

¹³⁰ VŞS. 14. 3/3.

¹³¹ VŞS. 10. 45/1.

¹³² VŞS. 60. 52/4.

ZÜLFİYE KOÇAK

eşyaları aldığını lakin Nedela'nın abisi hayattayken parayı ona ödediğini söylemişti. Ortaya çıkan durum karşısında mahkeme Halil'den şahit istemiş, Halil ise Bedreddin Mahallesinden Hüseyin ve İzor Mahallesinden Nikola'yı şahit göstererek söylediklerini ispatlamıştı.¹³³ Her ne kadar bu davadan Nedela men edilmiş olsa da her iki örnek davada da görüldüğü gibi Vidin'de Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında borç alınıp verilmiş bu alışverişlerde cinsiyet ayrımı gözetilmemiştir.

Vidin'de yaşayan zimmîler aile arasındaki alacak-verecek davalarında da kadı mahkemesini kullanmışlardır. 15 Mayıs 1713 tarihinde İzor Mahallesinden Sava, ölen abisinden kendisine kalan 50 kuruşa kocasının el koyduğunu söylemiş ve paranın alınmasını talep etmişti. Mahkeme durumu davalıdan sormuş, davalı karısının iddiasını kabul edince mahkeme paranın ödenmesine karar vermişti.¹³⁴ 3 Ağustos 1713 tarihinde ise Karaman Mahallesi sakinlerinden Hüseyin mahkemeye gitmiş ve eski karısı Dorice'yi şikâyet etmiştir. Hüseyin, Dorice'nin kendi nikâhında iken evinden 25 kuruşunun kaybolduğunu, bir süre sonra Dorice'nin bu parayı aldığını itiraf ettiğini söylemiş ve paranın alınmasını talep etmiştir. Mahkeme durumu Dorice'ye sormuş, Dorice durumun doğru olmadığını ifade edince Hüseyin'den davasını ispat etmesini istemiştir. Hüseyin şahit gösteremediğinden davadan men edilmiştir.¹³⁵ Bu dava hukukta masumiyet karesi de denilen, suçun sabit görülmesi için iddia edenin suçu kanıtlaması, aksi durumda masumiyetin esas alınması ilkesinin o dönemde Vidin mahkemesinde işletildiğine dair önemli bir örnektir.

Ölen kocalarından kalan borçları üstlenen Vidin'li zimmî kadınlar, kalan borçları ödeme konusunda Kadı mahkemelerini kullanmışlar ve mahkemenin kendilerine sağladıkları kolaylıklardan istifade etmişlerdir. 5 Aralık 1713 tarihli kayıt bu duruma örnek teşkil etmektedir. Kalınofça Mahallesinden Pelka, mahkemeye giderek ölen kocası Nikola'dan kendisine mahallede bir ev dışında hiç bir şey kalmadığını, Nikola'nın farklı kişilere 65 kuruş borcu olduğunu söylemiş ve bu evin borçlara karşılık satılmasını istemiştir. İstek üzerine Nikola'dan kalan ev müzayede olunup 50 kuruş fiyat biçilmiştir. Ancak Pelka bu miktarın borçları ödemeye yetmediğini söyleyince ev marifet-i şer' ile 65 kuruşa satılmış ve parası mahkeme huzurunda alacaklılara verilmiştir.¹³⁶ Kadının evine dair tasarruf hakkını tek

¹³³ VŞS. 161a. 19/2.

¹³⁴ VŞS. 161a. 74/1.

¹³⁵ VŞS. 161a. 13/2.

¹³⁶ VŞS. 161a. 33/2.

OSMANLI TOPLUMUNDA ZİMMÎ KADINLARIN KADI MAHKEMELERİNİ
KULLANMA PRATIĞİ: VİDİN ÖRNEĞİ (1700-1750)

başına kullanmasına ilişkin önemli olan bu örnek, aynı zamanda bugünkü anlamıyla icralık bir malın değerinin yükseltilmesi için kadının verdiği mücadelenin de örneklerinden biridir.

Vidin mahkemesine yansıyan alacak-verecek davalarında kadınlar her zaman kazanan taraf olmamış bazen de kaybeden taraf olmuşlardı. Mayıs 1705 tarihinde Sava, öz annesi Petkana'yı dava etmişti. Sava, Orta Tuna Mahallesiindeki mescit vakfından aldığı 2500 akçeye bir miktar arazi satın alıp üzerinde bir ev yaptırdığını ancak annesinin bu evde oturmasına mani olduğunu söylemişti. Mesele anneye sorulduğunda anne oğlunun arsayı aldığını kabul etmiş ancak evi inşa ettiği sırada ona 25 esedî kuruş verdiğini ve bu parayı geri alamadığından tasarrufa mani olduğunu ifade etmişti. Mahkeme Petkana'dan söylediklerini ispatlamasını istemiş ancak şahit gösteremeyen Petkana davadan men edilmişti.¹³⁷

VIII- Miras Davaları

Miras meselelerinde gayrimüslimlerin kendi hukuklarına tabi olduğu, ekseriyetle kabul edilmiş bir görüş olsa dahi Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlere dair miras davalarının şer'î mahkemelerde görüldüğüne dair çok sayıda arşiv kaydı mevcuttur.¹³⁸ Fıkıh terimi olarak irs ve miras, ölen bir kimsenin mal varlığının akıbetini düzenleyen kuralların bütününe ifade etmektedir. Kanunî mirasçıların ve paylarının belirlenmesi konusunda İslâm miras hukuku kendine özgü bir anlayış ve usule sahip olup mirasçıların çerçevesi geniş tutulmuştur.¹³⁹ Bu yüzden zimmî kadınlar miras meseleleri için Kadı mahkemelerini oldukça yoğun kullanmışlardır. Çok sayıda zimmî kadın ve erkeğe ait tereke taksimi şer'î mahkemede yapılmış ve sicil defterlerine kaydedilmiştir. Tereke kayıtları, ölen kimselerin bıraktığı her türlü malın, alacak, borç, vasiyet, hibe ve benzeri şeylerin bir dökümüdür. Bu kayıtlardaki miras taksimlerinde resm-i kısmet, hüddamiye, katibiyye, resm-i emin, çukadariye, ihzariye, dellâliye, harc-ı hüccet adıyla bir miktar para alınmıştır. Zimmî kadınların miras taksiminde resm-i kısmet oranları toplam tereke miktarına göre farklılıklar arz etmektedir.

Zimmî kadınlar miras meselelerine Kadı mahkemelerinde çözüm ararlarken bazen doğrudan bazen de vekilleri aracılığıyla mahkemeleri

¹³⁷ VŞS. 38. 32/1.

¹³⁸ Kenanoğlu, *a.g.e.*, s. 251-259.

¹³⁹ Hamza Aktan, "Miras", *DİA*, Cilt 30, İstanbul 2006, s. 143-144.

ZÜLFİYE KOÇAK

kullanmışlardı. 26 Şubat 1730 tarihinde Agora adlı zimmî kadın, Vidin’de ölen oğlunun malından hissesini almak için vekil aracılığıyla mahkemeye giderken,¹⁴⁰ 26 Temmuz 1730 tarihinde Yeliçe adlı zimmî kadın ölen kız kardeşinin mirasından payını almak için kendisi bizzat mahkemeye gitmiştir.¹⁴¹

Vidin mahkemesine miras için başvuran zimmî kadınlar genellikle ölen kocalarının ya da yakınlarının terekelerinden kendi hisselerini almak için hukuksal mücadele vermişlerdi. Çünkü kilise hukukuna göre miras hakkı olmayan bir zimmî, kadı mahkemesine başvurduğu durumda mirastan hisse alabilmekteydi. Dolayısıyla zimmîlerin özellikle miras konularında kadı mahkemelerini tercih etmelerinin temel nedeni şahsi menfaat elde etmektir.¹⁴² Ayrıca zimmî kadınların kendi cemaatlerinin veraset yasaları uyarınca kendilerine verilen paylardaki adaletsizlikten duydukları hoşnutsuzluk ve cemaat mahkemelerinin denetimine meydan okuma arzuları bunda oldukça etkili olmuştur.¹⁴³ 1 Eylül 1732 tarihli kayıta Banofça Köyü’nde ölen zimmî bir erkeğin veraseti karısına, kızına ve iki yeğenine kalmıştı. Bu varislerin isteğiyle müteveffanın terekesi hesaplanmış, masrafları düşüktükten sonra kalan para varisleri arasında adil bir şekilde dağıtılmıştı.¹⁴⁴ 30 Ağustos 1713 tarihinde Kalınofça Mahallesinden Azpone mahkemeye giderek sekiz ay önce ölen kocası İstanislav’ın verasetinin kendisine ve kocasının kız kardeşi Nedela’ya kaldığını söylemiş ve Nedela’nın kocasının terekesinden kendisine düşen 40 kuruşu vermediğini iddia etmiştir. Bu iddia üzerine durumu araştıran mahkeme, Azpone’nin hakkı olan parayı Nedela’nın değil Vidin nazırının zapt ettiği tespit etmiş ve paranın nazırdan alınıp kadına verilmesine karar vermişti.¹⁴⁵ Yine 2 Haziran 1713 tarihinde Sahra Nahiyesinde yaşayan İntanka mahkemeye gitmiş ve ölen babasından kendisine kalan Tekke Mahallesindeki samanlığa dışarıdan bazı kişilerin müdahale ettiğini söyleyerek şikayette bulunmuştur. Mahkemeye tarafından yapılan inceleme neticesinde samanlığın kadına ait olduğuna karar verilmişti.¹⁴⁶ Bu türden örneklerde şeriat mahkemesinin zimmî kadınların miras haklarını korumada

¹⁴⁰ VŞS. 10. 28/1.

¹⁴¹ VŞS. 10. 44/4.

¹⁴² Kemal Çiçek, “Cemaat Mahkemesinden Kadı Mahkemesine Zimmîlerin Yargı Tercihî”, *Pax Ottomana Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, Sota&Yeni Türkiye Yay., Ankara 2001, s. 43-45.

¹⁴³ Göçek ve Baer, *a.g.m.*, s. 57-58.

¹⁴⁴ VŞS. 42. 18/4.

¹⁴⁵ VŞS. 161a. 16/2.

¹⁴⁶ VŞS. 161a. 75/1.

OSMANLI TOPLUMUNDA ZİMMÎ KADINLARIN KADI MAHKEMELERİNİ
KULLANMA PRATIĞI: VİDİN ÖRNEĞİ (1700-1750)

özenli hareket ettiğini ve kilise hukukuna göre daha avantajlı konumuna gelen kadınların da bu türden davalarda şeriat mahkemelerini tercih etmeye eğilimli olduklarını göstermektedir.

Miras konusunda zimmî kadınlar bazen de yakın akrabalarını mahkemeye şikâyet etmişlerdi. Kasım 1705 tarihinde Polmiye Kazasında yaşayan Epliye, ölen amcasından kendisine kalan hisseyi amcasının damadı olan şahsın zapt ettiğini söylemiş ve hakkını talep etmişti. Mahkeme yaptığı incelemenin sonucunda Epliye'ye hakkını teslim etmişti.¹⁴⁷ Yine Haziran 1732 tarihinde İzor Mahallesinden İslata mahkemeye giderek kocasından kendisine ve oğluna miras kalan mahalledeki evlerinin kendileri ahar diyarda iken akrabaları olan Milovke tarafından rahip Nikofors'a satıldığını şahit getirerek ispat etmiş ve hakkının alınmasını talep etmiştir. Dava süreci devam ederken İslata ile rahip arasında 50 kuruş üzerine sulh yapılmış ve İslata'nın hak kaybı kısmen telafi edilmişti.¹⁴⁸

Zimmî kadınlar miras konusunda üvey baba ve üvey anneleriyle de sorun yaşamışlardı. 16 Haziran 1710 tarihinde Kalne mahkemeye giderek ölen babası Enka'dan kendisine kalan 27,5 kuruşu üvey babasına emaneten verdiğini ancak üvey babasının bu paraya el koyduğunu söyleyerek paranın alınmasını talep etmişti. Mahkeme üvey babadan durumu sormuş fakat üvey baba inkâr ederek Kalne'nin yalan söylediğini iddia etmiştir. Bu iddia üzerine Kalne, şahit olarak Simyon, Yovan ve Taşil'i mahkemeye götürmüş ve söylediklerini ispatlayarak hakkı olan parayı üvey babasından almıştı.¹⁴⁹ 1 Ağustos 1713 tarihinde de İzor Mahallesinden Yeliçe analığını mahkemeye şikâyet etmişti. Yeliçe, analığı İstayko'nun ölen babasından kendisine kalan hisseye el koyduğundan ve babasından kalan arsa üzerinde kendi rızası olmadan ev yaptırdığından şikâyetçiydi. Şikâyet üzerine durum araştırıldığı sırada davacı ve davalı iki kadın kendi aralarında anlaşmışlardı.¹⁵⁰

Miras konusunda zimmî kadınların Kadı mahkemelerini kullanmaları, kadınların miras hakkı elde etme ve elde ettikleri malların tasarruf haklarını kullanma arzularıyla doğrudan alakalı olsa da Kadı mahkemelerine duyulan güven de en az bu istek kadar önemliydi.

¹⁴⁷ VŞS. 38. 46/1.

¹⁴⁸ VŞS. 42. 49/1.

¹⁴⁹ VŞS. 38. 197/1.

¹⁵⁰ VŞS. 161a. 13/1.

IX- Alım-Satım Davaları

Osmanlı Devleti'nde yapılan satış işlemlerinde satış ifadesi genellikle *bey* sözcüğü ile ifade edilmişti. *Bey* kelimesi satma, satış, satılma anlamına gelmektedir. İslâm hukukunda ise satış akdini ifade etmektedir.¹⁵¹ Satış akitleri yapılan satışların şekline göre sonradan mecmu bedeli verilmek üzere belli bedelle yapılan *bey' bi'l isticâr*, satanın malı kiralamak üzere vefaen yaptığı *bey' bi'l istiğlâl*, karşılaştırılan belli bir süre içerisinde satılanı geri almak şartıyla yapılan *bey' bi'l-vefa*, götürü satış anlamına gelen *bey' bi'l mücâze*, kati satış anlamına gelen *bey'-i bât* ve hükümsüz satış anlamına gelen *bey'-i bâtıl* olarak değişik guruplara ayrılmaktadır.¹⁵²

İncelenen defterler içerisinde Vidin'de yaşayan zimmî kadınlar ile alakalı çok sayıda alım-satım davası kayıtlara yansımıştır. Bu satış davalarına yukarıda belirtilen satış türlerinden en çok kullanılanı *bey'-i bât* satış türüdür. Vidin'de gerçekleşen gayrimenkul alım-satımlarında standartlaşmış bir belge düzeneği kullanılmıştır. Bu düzene göre; önce satışın yapıldığı şehrin adı, *Mahmiye-i Vidin*, *Medine-i Vidin* gibi ifadelerle belirtilmiş, ardından satıcı durumunda olan kişinin adı, baba adı ve ikamet ettiği mahalle kaydedilmiştir. Bundan sonra satıcı durumunda olan kişi ya kendisi asâleten ya da onu temsil edecek vekili vekâleten, *meclis-i şer'* olarak adlandırılan mahkemede alıcı ve vekiller karşısında satış işlemini anlatmıştır. Satış işlemi anlatılırken satılacak gayrimenkulün yeri ve konumu herhangi bir soruya mahal vermeyecek şekilde ayrıntılı belirtilmiştir. Konum tanımlama işleminden sonra bu kez de söz konusu gayrimenkulün tanıtım işlemine geçilmiştir. Şayet bu bir ev ise evin müstemilatı, arsa ise dönümü, bağ ise kaç çubuktan oluştuğu, bahçe ise içinde kaç ağacın olduğu ve neler yetiştiği oldukça teferruatlı anlatılmıştır. Bu tanıtımın ardından, satılacak gayrimenkulün fiyatı ve satış türü açıklanmış, satıcı bedelini eksiksiz aldığını ve gayrimenkulün her şeyiyle artık alıcıya ait olduğunu söylemesi, alıcının durumu onaylamasıyla satış işlemi gerçekleşmiştir.¹⁵³

Vidin'de gayrimenkul alım-satımında ev satışları ilk sırada gelmekteydi. Satışlar Müslüman ve zimmîler arasında ya da sadece zimmîler arasında gerçekleşmiştir. 17 Ağustos 1720 tarihinde Vidin varoşunda yaşayan

¹⁵¹ Halil Cin, Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi II*, İstanbul 1996, s. 237; Ali Bardakoğlu, "Bey", *DİA*, Cilt 6, İstanbul 1992, s. 13.

¹⁵² Mehmed Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, İstanbul 1993, s. 214-215; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 2004, s. 94.

¹⁵³ Vidin'de gerçekleşen bir ev satışı örneği için bkz. VŞS. 10. 97/2.

OSMANLI TOPLUMUNDA ZİMMÎ KADINLARIN KADI MAHKEMELERİNİ
KULLANMA PRATIĞİ: VİDİN ÖRNEĞİ (1700-1750)

Çone adlı zimmî kadın, Mezid Bey Mahallesi'nde bulunan evini 70 kuruşa aynı mahallede oturan Ali Beşe'ye hükümsüz satmıştır.¹⁵⁴ Yine Ağustos 1720 tarihinde Vidin varoşundan Bojika adlı kadın, Boyar Mahallesi'nde bulunan evini, kale binasına memur Görgi'ye 230 kuruşa satmış ve parasını mahkeme huzurunda eksiksiz almıştır.¹⁵⁵ Zimmî kadınlar evlerini ya 5 Nisan 1721 tarihinde El-hac Ferruh Mahallesi'nden Mitra'nın yaptığı gibi bir vekil aracılığıyla¹⁵⁶ ya da 5 Aralık 1713 tarihinde Kalinofça Mahallesi'nden Pelka'nın yaptığı gibi bizzat kendisi mahkemeye giderek satmışlardır.¹⁵⁷ Mahkemeye yansıyan davalardan Vidin'deki ev fiyatlarını belirlemek mümkün gözükmemekle beraber, fazla eklentisi olan evlerin (kiler, ahır, kahve odası, su kuyusu vb.), az eklentisi olan evlerden daha pahalı olduğunu kayıtlara dayanarak söylemek mümkündür. Satışı yapılan evler arasındaki fiyat farkı muhtemelen evin bulunduğu konumdan ve eklentilerinin fazlalığından kaynaklıdır. Yine ev satışlarında cami, mescit, hamam, kilise gibi sosyal kurumlara ve ticaretin daha hareketli geçtiği merkezlere yakınlık fiyatı belirleyen önemli faktörlerdendi. Vidin'de özellikle yalnız yaşayan zimmî kadınlar varisi oldukları çocukların nafakaları¹⁵⁸ ya da kocalarından kalan borçları ödemek¹⁵⁹ için bazen zorunlu olarak evlerini satmak durumunda kalmışlardır. Böyle zorunlu durumlarda kadınlar, mahkeme aracılığıyla evlerini Sûk-i Sultani'de açık arttırma usulüyle satmaya çalışmışlar böylece normal satışlara kıyaslandığında daha kazançlı çıkmışlardır.

Vidin'de yaşayan zimmî kadınlar bazen de alıcı sıfatıyla mahkemeye gitmişlerdi. 31 Temmuz 1707 tarihinde Orta Tuna Mahallesi sakinlerinden Mustafa bin Ahmed aynı mahallede bulunan evini Vidin varoşu sakinlerinden İstoyne adlı kadına 23 kıt'a esedî kuruşa satmıştı.¹⁶⁰ Yine 8 Ağustos 1713 tarihinde Boyar Mahallesi'nden Pano adlı kişi Kalinofça Mahallesi'nde bulunan bir matbah, bir ahır ve bir havlulu evini Azpone binti Petre'ye 35 kuruşa satmıştı.¹⁶¹ 20 Mart 1715 tarihli dava bu iki davadan biraz farklıdır. Zira bu kayıta İzor Mahallesi'nden Velfiye, Sepetçi İstano adlı kişiden aynı

¹⁵⁴ VŞS. 8. 39/2.

¹⁵⁵ VŞS. 8. 40/2.

¹⁵⁶ VŞS. 60. 65/5.

¹⁵⁷ VŞS. 161a. 33/2.

¹⁵⁸ VŞS. 8. 14/4.

¹⁵⁹ VŞS. 161a. 33/2.

¹⁶⁰ VŞS. 38. 97/2.

¹⁶¹ VŞS. 161a. 15/1.

ZÜLFİYE KOÇAK

mahallede bulunan bir evi 45 esedi kuruşa kocası ile ortak satın almıştı.¹⁶² Ancak şunu belirtmek gerekir ki Vidin’de yaşayan ev satın alan zimmî kadınların sayısı ev satan kadınlarla kıyaslandığında oldukça düşüktü. Ankara ve Kayseri’yi konu alan bir çalışmada da bu konuya dikkat çekilmiş ve kadınların satın alma yoluyla değil, miras yoluyla gayrimenkul sahibi oldukları ifade edilmiştir.¹⁶³ Bu durum Vidin için de geçerli olsa gerek çünkü gayrimenkul satan kadınların neredeyse hepsine yakını kendilerine miras kalan gayrimenkulleri satmışlardı.

Vidin’de gayrimenkul alım-satımında bağ satışları ikinci sırada gelmektedir. Zimmî kadınlar daha ziyade miras yoluyla kendilerine kalan bağlarını satmışlardır. Tıpkı ev satışlarında olduğu gibi bağ satışlarında da bey’-i bat-ı sahih-i şer’ satış akdi kullanılmıştı. Zimmî kadınlar bağlarını hem Müslümanlara¹⁶⁴ hem de zimmilere¹⁶⁵ satmışlardı. Bu durum satışlarda cinsler ve dinler arasında ayırım yapılmadığını göstermektedir. Zimmî kadınlar çocuklarının nafakaları¹⁶⁶ ya da borçları için¹⁶⁷ mahkemeye giderek açık arttırma yoluyla bağlarını satmışlardır. Bunun dışından köylerde yaşayan kadınlar da mahkeme kanalıyla kendilerine ait bağlarını satmışlardı.¹⁶⁸

Zimmî kadınlar bazen de bağ ile ilgili meselelerini çözmek için mahkemeye gitmişlerdi. Bu davaların bazılarında başarılı bazılarında da başarısız olmuşlardır. 27 Mart 1701 tarihinde Malina adlı kadın mahkemeye giderek Milan adlı zimmîyi bir dönüm bağını gasp etmekle suçlamıştır. Mahkeme durumu Milan’a sorduğunda, Milan bu bağı birkaç yıl önce ölen kardeşinden satın aldığını söylemiştir. Mahkeme Milan’dan davasını kanıtlamak için şahit talep etmiş ancak Milan şahit gösteremediğinden mahkeme bu kez de davalı Malina’dan şahit istemiştir. Malina, bağın kendisine ait olduğunu mahkemeye götürdüğü üç şahidin şahadetiyle ispatlamış ve bağını yeniden tasarruf etmiştir.¹⁶⁹ 25 Ağustos 1700 tarihinde Banofça Köyünde yaşayan Karyone mahkemeye gitmiş ve kocasının kendisine ait yarım dönüm bağını kendi rızası olmadan altı yıl evvel Radiç

¹⁶² VŞS. 161a. 135/2.

¹⁶³ Suraiya Faroqhi, *Orta Hâlli Müslümanlar: 17. Yüzyılda Ankara ve Kayseri’de Ev Sahipleri ve Evler*, İş Bankası Yay., İstanbul 2009, s. 194-195.

¹⁶⁴ VŞS. 161a. 61/2; VŞS. 60. 34/2; VŞS. 8. 54/5.

¹⁶⁵ VŞS. 161a. 61/3; VŞS. 161a. 98/1; VŞS. 14. 35/3; VŞS. 14. 31/2.

¹⁶⁶ VŞS. 14. 35/5.

¹⁶⁷ VŞS. 8. 54/5; VŞS. 161a. 120/1.

¹⁶⁸ VŞS. 161a. 61/2; VŞS. 161a. 98/1; VŞS. 161a. 61/1.

¹⁶⁹ VŞS. 14. 64/2.

OSMANLI TOPLUMUNDA ZİMMÎ KADINLARIN KADI MAHKEMELERİNİ
KULLANMA PRATIĞİ: VİDİN ÖRNEĞİ (1700-1750)

adlı şahsa 4 kuruşa sattığını söylemiş ve bu satışın iptal edilmesini istemiştir. Fakat Radiç mahkemeye şahitler götürerek bu bağı mahkeme huzurunda aldığı ispat ettirmiş, bunun üzerine Karyone davadan men edilmiştir.¹⁷⁰ Yine 7 Şubat 1700 tarihinde mahkemeye giden Yovana, altı bin çubukluk bağının Marko ve Miloş adlı kardeşler tarafından fuzuli zapt edildiğini söylemiş ve alınmasını talep etmişti. Mahkemeye çağrılan iki kardeş bahse konu olan bağın üvey babalarının mülkü olduğunu, onun ölümüyle anne tarafından öz kardeşleri Nikola'ya, Nikola'nın ölümüyle de kendilerine kaldığını şahit göstererek ispat etmişlerdi. Bunun üzerine davacı Yovana davadan men edilmişti.¹⁷¹ Bu davalarda kadınların davalardan men edilmiş olmaları mahkemenin işleyişinden değil kadınların haksız olmasından kaynaklıydı. Şüphesiz aynı şartlarda ve aynı koşullarda mahkemeye gidenler Müslüman olsaydı da sonuç değişmeyecekti.

X- Diğer Davalar

Başkasına ait bir malın gizlice alınması anlamına gelen hırsızlık her toplumda geçmişten beri yaşanan kötü işlerdendi. İslâmiyet'te hukuken sabit olan hırsızlık suçunun biri bedenî, diğeri malî olmak üzere iki temel sonucu vardır. Bedenî hüküm hırsıza el kesme cezasının uygulanması, malî hüküm ise çalınan şeyin iadesi ya da zararın tazmin edilmesidir.¹⁷² Vidin mahkemesine zimmî kadınlarla ilgili yansıyan hırsızlık davalarında ne gibi cezai yaptırım uygulandığı kayıt altına alınmamış, sadece olayın nasıl ve kim tarafından gerçekleştirildiği kaydedilmişti. Hırsızlıkla ilgili mahkemeye yansıyan davalarda zimmî kadınlar bazen davalı bazen de davacı konumunda bulunmuşlardır. 25 Ocak 1721 tarihli davada İstepan mahkemeye giderek İstanka adlı kadını 28 kuruşunu çalmakla suçlamıştı. Davalı ayrıca kadının bu parayı kendisi sarhoş iken evinden aldığını da sözlerine eklemişti. Mahkeme bu iddia üzerine İstanka'yı sorgulamış ancak İstanka durumu inkâr etmişti. Ertesi gün asi başı Ahmet ve Hasan adlı kişilerle tekrar Kadı karşısına çıkan İstanka, İstepan'ın parasının kendisinde olduğunu itiraf etmişti.¹⁷³ 30 Haziran 1720 tarihli davada da Yela adlı kadın damadını bazı eşyalarını çalıp kaçmakla suçlamıştı. Bir süre sonra mahkemeye götürülen davacı kaçmaya çalışmış fakat iki kişi onun nefesine kefil olmuşlardı.¹⁷⁴ Her iki dava kaydında

¹⁷⁰ VŞS. 14. 33/3.

¹⁷¹ VŞS. 14. 3/2.

¹⁷² Molla Hüsrev, *Dürrerü'l-Hükkâm*, (çev.) Süleyman bin Veli Ankaravî, Cilt I, İstanbul 1292, s. 379; Ali Bardakoğlu, "Hırsızlık", *DİA*, Cilt 17, İstanbul 1998, s. 390.

¹⁷³ VŞS. 8. 47/4.

¹⁷⁴ VŞS. 60. 26/2.

ZÜLFİYE KOÇAK

da hırsızlık yaptığı sabit olan davacılara bir ceza verilip verilmediği, çaldıkları malların kendilerinden alınarak sahiplerine iade edilip edilmediği konusunda herhangi bir bilgi mevcut olmamakla birlikte Kadı mahkemesine gelen bu davaların İslâm hukukuna uygun çözüldüğü kuvvetle muhtemeldir.

İncelenen defterlerde şiddete maruz kalan zimmî kadınlara dair dava kayıtları da mevcuttur. Bu türden davalar ya kendileri ya da yakınları tarafından mahkemeye taşınmıştı. 15 Mayıs 1713 tarihinde İzor Mahallesinden Sava, mahkemeye giderek kocasının kendisini dört ay önce şiddetli dövdiğünü ve bu yüzden karnındaki çocuğu düşürdüğünü söylemiş ayrıca bir gün önce de kendisini şiddetli darp ettiğini, sırtında darp izleri olduğunu da sözlerine eklemiştir.¹⁷⁵ 7 Mayıs 1704 tarihinde Kiryone Mukataası köylerinden birinde oturan İstano mahkemeye gitmiş ve İstayko adlı şahsı şikâyet etmiştir. İstano karısı Pelka'nın 22 gün önce yolda giderken sebepsizce İstayko'nun saldırısına uğradığını ve bu şahsın karısının boğazını sıkarak onu öldürdüğünü iddia etmekteydi. İddia üzerine mahkemeye çağrılan İstayko olayı inkâr edince İstano'dan söylediklerini ispatlaması istenmişti. İstano mahkemeye getirdiği iki şahitle söylediklerini ispatlamıştı.¹⁷⁶ İlk davada karısını döverek çocuğunun düşmesine neden olan koca hakkında nasıl bir karar verildiği dava kaydına yansınmasa da ikinci davada bir kadının ölümüne neden olan İstayko hakkında "İstano veled-i Deyan'ın talebiyle kısasen İstayko'nun hakkından gelinmesine dair" şeklinde kayda geçen ifadeden İslâm hukukuna göre en ağır şekilde cezalandırıldığı sonucu çıkmaktadır.

Vidin'de yaşayan zimmî kadınlar öldürülen kocalarının davaları için de mahkemeyi kullanmışlardı. 31 Aralık 1713 tarihli dava ise Sahra Nahiyesine tabi Tatarcık Köyünde yaşayan Nikola'nın karısına aittir. Zimmî kadın, kocasının hamamcı İbrahim adlı kişinin işlettiği değirmen yakınlarında boynunun sol tarafından kılıç ile darp edilip şah damarı kesilerek öldürüldüğünü söylemiş, mahkemeden üzerine varılıp keşif olunmasını ve defnine izin verilmesini talep etmiştir. Bunun üzerine mahkeme Nimetullah Efendi'yi keşif için görevlendirmiş, olay yerinde yapılan incelemenin ardından Nikola'nın defin edilmesine izin verilmişti.¹⁷⁷ 26 Ekim 1714 tarihli davada da Mitra adlı kadın mahkemeye giderek Filip adlı kişinin iki buçuk ay önce tüfek ile kocasının kafasına vurduğunu ve kocasının bu nedenle

¹⁷⁵ VŞS. 161a. 74/1.

¹⁷⁶ VŞS. 38. 30/2.

¹⁷⁷ VŞS. 161a. 36/1.

OSMANLI TOPLUMUNDA ZİMMÎ KADINLARIN KADI MAHKEMELERİNİ
KULLANMA PRATIĞI: VIDİN ÖRNEĞİ (1700-1750)

öldüğünü söylemiş ve Filip'in sual olunmasını talep etmiştir. Mahkemece sorgulanan Filip durumu inkâr edince Mitra'dan davasını ispat etmesi istenmiştir. Şahit gösteremeyen Mitra, Filip'in yemin etmesiyle davadan men edilmiştir.¹⁷⁸ Her ne kadar ikinci davadaki kadın davadan men edilmiş olsa da kadınların kendilerini doğrudan ya da dolaylı ilgilendiren konularda kadı mahkemelerine başvurarak adalet arayışları dikkat çekicidir.

Vidin'de yaşayan zimmî kadınlar din değiştirdiklerinde de Kadı mahkemesine başvurmuşlardı. Aslında Osmanlı Devleti'nde ihtidâ eden kişilerin, bu durumlarını resmen belgelemeleri zorunlu değildi.¹⁷⁹ Buna rağmen Vidin'li zimmî kadınlar, Müslüman olduklarında mahkemeye gidip durumu kayıt altına aldırma ihtiyacı duymuşlardı.¹⁸⁰ İncelenen kayıtlarda tesadüf edilmemiş olsa da Osmanlı Devleti'nde ihtidâ edenlere para ve elbise yardımında bulunma geleneği¹⁸¹ bu duruma etki etmiş olmalıdır. Müslüman olan kadınlar eğer evlilerse mahkeme kocalarına da din değiştirme teklifinde bulunmuştu. 8 Şubat 1748 tarihinde Kulluk Mahallesinden Mani, Müslüman olmuş ve Ayşe adını almıştı. Mahkeme kadının kocası Boja'ya da İslâm dinini önermiş fakat o yüz çevirmişti.¹⁸² Bundan sonraki süreç kayıtlara geçmese de İslâm hukukuna göre Ayşe'nin evli kalması mümkün değildi.

İncelenen defterler Vidin'de yaşayan zimmî kadınların İslâm hukukunda var olan birçok uygulamadan haberdar olduklarını göstermektedir. Örneğin 25 Mart 1715 tarihinde Mariya adlı zimmî kadın mahkemeye giderek Duyko veledi Petko'ya şeriat hükümlerinde var olan caizeye atıfta bulunarak yarım dönüm bağını ve iki rees öküzünü hibe etmişti.¹⁸³

¹⁷⁸ VŞS. 161a. 112/1.

¹⁷⁹ Kamil Çolak, "İstanbul'da İhtida Hareketleri (16. Yüzyıl)", *Osmanlı*, Cilt 4, YT Yay., Ankara 1999, s. 503.

¹⁸⁰ VŞS. 8. 19/3; VŞS. 10. 125/2; VŞS. 38. 90/3; VŞS. 40. 75/3; VŞS. 40. 97/5; VŞS. 42. 1/4; VŞS. 42. 104/5; VŞS. 81. 134/4; VŞS. 161a. 9/1.

¹⁸¹ Çolak, *a.g.m.*, s. 503; Müslüman olan kişilere verilen hediyeler hakkında ayrıca bkz. Serap Toprak, *Balkanlarda İslamlaşma (XVI. Yüzyıl)*, Gece Kitaplığı, Ankara 2016, s. 104-108.

¹⁸² VŞS. 81. 134/3.

¹⁸³ VŞS. 161a. 134/1.

Sonuç

Osmanlı döneminde Vidin şehrinde yaşayan zimmî kadınların Kadı mahkemelerine başvurma pratiklerini konu alan bu çalışmada zimmî kadınların dava kayıtları gözden geçirilmiştir. Kayıtlarda Müslüman kadınlardan farklı olarak zimmî kadınların Kadı mahkemelerini kullanırlarken vekil aracılığıyla değil, daha çok doğrudan başvurdukları dikkat çekmektedir. Bu durum zimmî kadınların Müslüman kadınlara göre görece daha fazla kamusal alanda görünür olduklarına işaret etmektedir. Zimmî kadınlar en fazla miras, boşanma, evlenme, alım-satım, borç alıp-verme, vasi- nafaka tayini, kefalet ve ihtidâ konularında Kadı mahkemelerini kullanmışlardı. Kadı mahkemelerini kullanan bu kadınların belirtilen konularda kendi cemaat mahkemelerini kullanma hakları olmasına rağmen kadı mahkemelerini tercih etmeleri farklı nedenlerden kaynaklanmaktaydı. Özellikle miras konusunda İslâm hukukunda kadına miras hakkının tanınmış olması bu konudaki başvurularda önemli bir etkendi. Osmanlı mahkemesine intikal eden miras davaları İslâm hukuku kuralları çerçevesinde çözüme kavuşturulmuştur. Zimmî kadınlar boşanma işlemlerinde ise Kadı mahkemelerini daha pratik bularak istemedikleri evliliklerini muhâlaa (anlaşmalı boşanma) yoluyla bitirmişlerdi. Boşanma davalarında her ne kadar kendileri için nafaka talepleri olmasa da, çocukları için nafaka talebinde buldukları ve bu taleplerinin mahkeme aracılığıyla karşılandığı anlaşılmaktadır. Anne babaları ölen ve yetim kalan çocukların ebeveynlerinden kalan mallarını çocuklar reşit oluncaya kadar vâsilerin tasarrufuna veren Kadı mahkemeleri onların mağdur olmalarını engellenmiştir. Vâsi tayininde babaları ölen çocuklara öncelikle anneleri ve kan bağı olan akrabaları vâsi olmuş iken, anneleri ölen çocukların vâsiliği babalarınca sürdürülmüştür. Zimmî kadınlar ayrıca alım-satım, alacak-verecek konularında Kadı mahkemelerini kullanmışlardı. Bu tip davalarda daha ziyade sorun yaşadıklarından değil yaptıkları işlemleri tescil ettirmek için mahkemeye gitmiş olmalarının muhtemel sebebi mahkeme harçlarının uygunluğu idi. Gayrimenkul alım-satım işlemlerinde kadınların büyük çoğunluğu mülk almak yerine var olan ve genellikle kendilerine miras olarak kalan mülklerini satmayı tercih etmişlerdir.

Vidin'de yaşayan zimmî kadınlar kendilerine yapılan haksızlıkları ya da maruz kaldıkları şiddet hadiselerini de Kadı mahkemelerine götürerek hukuk mücadelesi vermişlerdi. Haksız yere bir kadını öldüren kişiye kısas cezasının verilmesi dikkat çekmektedir. Tek bir dava kaydı üzerinden genelleme yapmanın doğru olmayacağı düşünülse de bu olay Kadı

OSMANLI TOPLUMUNDA ZİMMÎ KADINLARIN KADI MAHKEMELERİNİ
KULLANMA PRATIĞİ: VİDİN ÖRNEĞİ (1700-1750)

mahkemelerinde hak arayan kadınlarda mahkemeye karşı güven duygusu oluşturmada etkili olmuş olabilir. Ayrıca Vidin’de yaşayan zimmî kadınların İslâm hukukundan haberdar olmaları ve İslâm hukukunun kadınlara tanıdıkları haklardan yararlanmak istemeleri Kadı mahkemelerini aktif kullanmalarında etkili bir faktördü. İslâm hukukunun yerli yerinde, hakkıyla ve hakkaniyetle tatbik edilmesi, kadın ya da erkek, Müslüman ya da Hıristiyan olsun, tüm bireylerin maruzatlarının giderilmesi notasında ihtiyaçlara cevap verdiği düşüncesi, üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur.

Kişisel davaları için Kadı mahkemesini kullanan kadınların muhatapları genellikle erkekler ve bu erkeklerin büyük çoğunluğu da yakın ya da uzak akrabalarıydı. Günümüzde dahi aile içi sorunların mahkemelere taşınmasının çok yaygın olmadığı göz önüne alındığında XVIII. yüzyılın ilk yarısında Vidin’de yaşayan zimmî kadınların ailevi bağlarına rağmen hak arayışlarından vazgeçmemeleri ve bu meseleleri bütün zorluklara rağmen Kadı mahkemelerine taşınmaları onların belirli düzeyde hukuk bilgisine sahip olduklarına işaret etmektedir.

Toplumsal ilişkilerden kaynaklanan anlaşmazlıkların neredeyse tüm alanlarında zimmî kadınların Kadı mahkemelerine başvurma pratiklerine yoğunlaşan bu çalışmaya bakıldığında belki de söylenebilecek en önemli şey; Vidin’li kadınların kendi haklarını koruma konusunda, kamusal alanda görünür olmaktan çok da çekinmeden hak taleplerini sürekli yükselttikleri ve bunun için İslâm hukukunun kadınlara tanıdığı bütün olanakları kullanmak için çaba gösterdikleri gerçeğidir.

ZÜLFİYE KOÇAK

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları:

Vidin Şer‘iyye Sicilleri

8 Numaralı Vidin Şer‘iyye Sicili
9 Numaralı Vidin Şer‘iyye Sicili
10 Numaralı Vidin Şer‘iyye Sicili
14 Numaralı Vidin Şer‘iyye Sicili
38 Numaralı Vidin Şer‘iyye Sicili
40 Numaralı Vidin Şer‘iyye Sicili
42 Numaralı Vidin Şer‘iyye Sicili
54 Numaralı Vidin Şer‘iyye Sicili
60 Numaralı Vidin Şer‘iyye Sicili
81 Numaralı Vidin Şer‘iyye Sicili
161a Numaralı Vidin Şer‘iyye Sicili
305 Numaralı Vidin Şer‘iyye Sicili

Araştırma ve İnceleme Eserler:

ACAR, H. İbrahim, “İddet”, *DİA*, Cilt 21, İstanbul 2000, ss. 466-471.

AKTAN, Ali, “XVII. Yüzyıl Başlarında, Kadı Sicillerine Göre Kayseri’de Evlenme ve Boşanmaya İlişkin Uygulamalar”, *IV. Kayseri Ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (10-11 Nisan 2003)*, Kayseri 2003, ss. 21-36.

AKTAN, Hamza, “İslam Aile Hukuku”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi II*, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yay., Ankara 1992, ss. 396-433.

_____, “Miras”, *DİA*, Cilt 30, İstanbul 2006, ss. 143-145.

APAYDIN, Yunus, “Kefâlet”, *DİA*, Cilt 25, Ankara 2002, ss. 169-177.

ATAR, Fahrettin, “Nikâh”, *DİA*, Cilt 33, İstanbul 2007, ss. 112-117.

AYDIN, Akif, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul 1985.

AYDIN, M. Akif, “Deyn”, *DİA*, Cilt 9, İstanbul 1994, ss. 266-268.

OSMANLI TOPLUMUNDA ZİMMÎ KADINLARIN KADI MAHKEMELERİNİ
KULLANMA PRATIĞİ: VİDİN ÖRNEĞİ (1700-1750)

_____, “Mehir”, *DİA*, Cilt 28, Ankara 2003, ss. 389-391.

_____, *Türk Hukuk Tarihi*, Beta Yay., İstanbul 2013.

BARDAKOĞLU, Ali, “Hırsızlık”, *DİA*, Cilt 17, İstanbul 1998, ss. 384-396.

_____, “Bey”, *DİA*, Cilt 6, İstanbul 1992, ss. 13-19.

_____, “Hidâne”, *DİA*, Cilt 17, İstanbul 1998, ss. 467-471.

_____, “Vesayet”, *DİA*, Cilt 43, İstanbul 2013, ss. 66-70.

BOZKURT, Gülnihal, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, TTK Yay., Ankara 1989.

CEZAR, Mustafa, *Mufassal Osmanlı Tarihi Resimli Haritalı*, Cilt III, TTK Yay., Ankara 2011.

CİN, Halil, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Ankara 1976.

CİN, Halil - AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Türk Hukuk Tarihi II*, İstanbul 1996.

ÇAKIR, İbrahim Etem, “Zimmî Kadınlar Kadı Mahkemesinde: Sofya XVII. Yüzyıl”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 21/2014, ss. 41-66.

ÇİÇEK, Kemal, “Cemaat Mahkemesinden Kadı Mahkemesine Zimmîlerin Yargı Tercihi”, *Pax Ottomana Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, YT Yay., Ankara 2001, ss. 31-49.

ÇOLAK, Kamil, “İstanbul’da İhtida Hareketleri (16. Yüzyıl)”, *Osmanlı*, Cilt 4, YT Yay., Ankara 1999, ss. 495-505.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 2004.

EL-KAYSİ, M. İbrahim, *İslam Ailesi ve Evlilik*, (trc.) Nusrettin Boleli, İstanbul 1985.

EMECEN, Feridun, “Niğbolu Savaşı”, *DİA*, Cilt 33, İstanbul 2007, ss. 89-92.

ZÜLFİYE KOÇAK

_____, *Unutulmuş Bir Cemaat: Manisa Yahudileri*, Eren Yay., İstanbul 1997.

ERBAY, Celal, “Nafaka”, *DİA*, Cilt 32, İstanbul, 2006, ss. 282-285.

ERCAN, Yavuz, *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler, Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukuki Durumları*, Ankara 2001.

ERTEN, Hayri, *Konya Şer'îye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (XVIII. YY. İlk Yarısı)*, Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, Ankara 2001.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 6/1, (haz.) Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2010.

FAROQHÎ, Suraiya, *Men of Modest Substance: House Owners and House Property in Seventeenth Century Ankara and Kayseri*, Cambridge 1987.

_____, *Orta Hâlli Müslümanlar: 17. Yüzyılda Ankara ve Kayseri'de Ev Sahipleri ve Evler*, İş Bankası Yay., İstanbul 2009.

FAYDA, Mustafa, “Zimmî”, *DİA*, Cilt 44, İstanbul 2013, ss. 428-434.

GERBER, Haim, “Social and Economic Position of Women in an Ottoman City, Bursa, 1600-1700”, *International Journal of Middle East Studies*, 12 (3), ss. 231-244.

GÖÇEK, F. Müge ve BEAR, Mark David, “18. Yüzyılda Galata Kadı Sicillerinde Osmanlı Kadınlarının Toplumsal Sınırları”, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, (çev.) Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2000, ss. 48-63.

GRADEVA, Rossitsa, “Orthodox Christians in the Kadi Courts: The Practice of the Sofia Sheriat Court. Seventeenth Century”, *Islamic Law and Society*, 4 (1), 1997, ss. 37-69.

_____, “Between Hinterland and Frontier: Ottoman Vidin, Fifteenth to Eighteenth Centuries”,

OSMANLI TOPLUMUNDA ZİMMÎ KADINLARIN KADI MAHKEMELERİNİ
KULLANMA PRATIĞİ: VİDİN ÖRNEĞİ (1700-1750)

https://www.academia.edu/241051/Between_Hinterland_and_Frontier_Ottoman_Vidin_Fifteenth_to_Eighteenth_Centuries, (20.12.2017), ss. 331-352.

HERBERT, William V., *The Chronicles of a Virgin Fortress Being Some Unrecorded Chapters of Turkish and Bulgarian History*, Osgood, McIlvaine & Co., London 1896.

HÜSREV, Molla, *Dürerü'l-Hükkâm*, I, (çev.) Süleyman bin Veli Ankaravî, İstanbul 1292.

IVANOVA, Svetlana, "Marriage and Divorce in the Bulgarian Lands (XV-XIX c.)", *Bulgarian Historical Review*, 2 (3), 1993, ss. 49-83.

_____, "Hristiyan Rumeli Kadınları Evlilik Sorunları ve Kadı Sicilleri (17. ve 18. Yüzyıllar)", *Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları Toplumsal Cinsiyet, Kültür, Tarih*, (der.) A. Buturovic-İrvin Cemil Shick, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 1999, ss. 163-209.

İNALCIK, Halil, "Türkler ve Balkanlar", *Bal-Tam Türklük Bilgisi III*, Prizren, 2005, ss. 20-44.

JENNINGS, Ronald, "Loans and Credit in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri", *JESHO*, XVI (2-3), 1973, ss. 168-216.

_____, "The Legal Position of Women in Kayseri, A Large Ottoman City, 1590-1630", *International Journal of Women's Studies*, 1980, Vol. 3, ss. 559-582.

_____, "Women in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri", *JESHO*, 17 (1), 1975, ss. 53-114.

_____, "Zimmis (Non-Muslims) in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri", *JESHO*, 21 (3), 1978, ss. 225-293.

JORGA, Nicola, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, (çev.) Nilüfer Epeçeli, Yeditepe Yay., C. I, İstanbul 2009.

ZÜLFİYE KOÇAK

KAÇAN E, Meryem, “1166-1167/1752-1754 Tarihli (R 37 Numaralı) Rusçuk Şer‘iyye Sicili’nin Tanıtımı ve Fihristi”, *Osmanlı İdaresinde Bir Balkan Şehri Rusçuk*, İstanbul 2011, ss. 443-478.

KARAGÖZ, Hakan “Venedik (1716) ve Habsburg (1716-1717) Seferlerinde Vidin Şehrinin Askeri ve Lojistik Önemi”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Journal of Faculty of Letters*, 30/2, Aralık 2013, ss. 83-116.

KARAMAN, Hayrettin, *Anahatlarıyla İslam Hukuku*, İstanbul 2000.

KAYAPINAR, Ayşe, “İki Balkan Şehri Tırnova ve Vidin’de Türkler (Bulgar Çarlığından Osmanlı İmparatorluğuna)”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Journal of Social Sciences*, 2/9, 2004, ss. 117-141.

KENANOĞLU, M. Macit, “İslam Osmanlı Hukukunda Zimmiler”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3 (5), İstanbul 2005, ss. 553-574.

_____, “Osmanlılar’da Zimmi”, *DİA*, Cilt 44, İstanbul 2013, ss. 438-440.

_____, *Osmanlı Millet Sistemi Mit ve Gerçek*, Klasik Yay., İstanbul 2012.

KİEL, Machiel, “Vidin”, *DİA*, Cilt 43, İstanbul 2013, ss. 103-106.

KOÇAK, Zülfiye, *Ayıntap Şehri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1600-1650)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Doç. Dr. Bilgehan Pamuk, Erzurum 2010.

LAIÖU, Sophia, “Osmanlı Dünyasında Hıristiyan Kadınlar: Rum Cemaatinin Şer‘iye Mahkemelerinde Açtıkları Kişilerarası Davalar ve Aile Davaları (17-18. Yüzyıllar)”, *Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları Toplumsal Cinsiyet, Kültür, Tarih*, (der.) A. Buturovic-İrvin Cemil Shick, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 1999, ss. 253-280.

MARCUS, Abraham, “Men, Women and Property: Dealers in Real Estate in 18th Century Aleppo”, *JESHO*, 26/2, 1983, ss. 137-163.

ORTAYLI, İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul 2000.

OSMANLI TOPLUMUNDA ZİMMÎ KADINLARIN KADI MAHKEMELERİNİ
KULLANMA PRATIĞI: VİDİN ÖRNEĞİ (1700-1750)

_____, “Osmanlı Aile Hukukunda Gelenek Şeriat ve Örf”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi II*, Ankara 1992, ss. 456-467.

Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları Toplumsal Cinsiyet, Kültür, Tarih, (der.) A. Buturovic-İrvin Cemil Shick, (çev.) Güliz Erginsoy, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 1999.

ÖZKALP, Enver, *Sosyolojiye Giriş*, Bursa 2005.

ÖZKAYA, Yücel, “Sofya’da Millî Kütüphane ‘National Biblioteque’deki Şer’iyye Sicilleri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 13 (24), ss. 21-29.

PAKALIN, Mehmed Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, İstanbul 1993.

SELÇUK, Hava, “Vidin’de Toplumsal Hayat: 13 Numaralı Şer’iyye Siciline Göre (1698-1699)”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 4/14, ss. 27-46.

_____, *Tuna Boyunda Bir Osmanlı Kenti Vidin (XIX Yüzyıl)*, Çizgi Kitapevi, Konya 2013.

The Oxford Dictionary of Byzantium, Vol. 3, (ed.) Alexander P. Kazhdan, New York-Oxford 1991.

THEODOOR, Willem Juynboll, “Kefâlet”, *İA*, Cilt VI, MEB Yay., Eskişehir 2001, ss. 535.

TOPRAK, Serap, *Balkanlarda İslamlaşma (XVI. Yüzyıl)*, Gece Kitaplığı, Ankara 2016.

TUCKER, Judith, *Women in Nineteenth Century Egypt*, Cambridge 1985.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 4, TTK Yay, Ankara 1989.

ÜSTÜNDAĞ, Nagehan, “Osmanlı’da ‘Şehir’ ve Şehri Geliştiren Unsurlardan Biri Olarak Ayanlar: Vidin ve Rusçuk Örneği (18. Yüzyıl)”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 2, Bahar 2005, ss. 149-167.

ZÜLFİYE KOÇAK

YILMAZ, İlkay, “Osmanlı Kadın Tarihine Dair Bir Kaç Not”, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 2012/I/10, ss. 61-81.

ZINKEISEN, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Cilt 2, (çev.) Nilüfer Epeçeli, Yeditepe Yay., İstanbul 2011.